

NÕUKOGUDE KOOL

Nr. 10

1945

RK PEDAGOOGILINE KIRJANDUS
TALLINN

SISU:

Ühiskondlik-poliitiline osa.

	Lk.
NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus NSVL Ülemnõukogu valimiste teostamise kohta	433
NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus „NSVL Ülemnõukogu valimiste määruse“ kinnitamise kohta	433
NSVL Ülemnõukogu valimiste määrus	434
Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni XXVIII aastapäev	448

Kasvatusteadusest.

Golant, E. J., prof. Nõukogude pedagoogilise teaduse tähtsaim allikas	451
---	-----

Õppetöö sisustamiseks.

Moosberg, H. Muistseist idaslaavlasist	456
Keller, B. A., akad. Ivan Vladimirovitš Mitšurin	468

Didaktikast.

Käis, J. Õppetöö organiseerimine liitklassides	480
Kirjandust NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamiseks	496

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSE RAHVAKOMISSARIAADI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

III AASTAKAIK

Nr. 10

Oktoober

1945

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus

NSVL ULEMNÕUKOGU VALIMISTE TEOSTAMISE KOHTA.

Seoses sõja lõppemisega ja NSVL Ülemnõukogu esimese koosseisu volituste tähtaja lõppemisega, „Määruse NSVL Ülemnõukogu valimiste kohta“ § 72 alusel, mis määrab kindlaks, et NSVL Ülemnõukogu valimiste päev kuulutatakse välja mitte hiljemalt kui kaks kuud enne valimiste tähtaega, ja et valimised viiakse läbi puhkepäeval, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Presiidium määrab:

määrata NSVL Ülemnõukogu valimised puhkepäevale, 10. veebruarile 1946. a.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimees M. KALININ

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär A. GORKIN

Moskva, Kreml,
5. oktoobril 1945

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus

„NSVL Ülemnõukogu valimiste määruse“ kinnitamise kohta.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Presiidium määrab:

kinnitada „NSVL Ülemnõukogu valimiste määrus“.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimees M. KALININ

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär A. GORKIN

Moskva, Kreml,
11. oktoobril 1945.

NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste määrus.

I peatükk

Valimissüsteem.

§ 1. NSVL Konstitutsiooni § 134 alusel toimuvad saadikute valimised NSVL Ülemnõukogusse valijate poolt üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel.

§ 2. NSVL Konstitutsiooni § 135 alusel on saadikute valimised üldised: kõigil NSVL 18-aastaseks saanud kodanikel, sõltumata rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, kindlast elukohast, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisust ja endisest tegevusest, on õigus osa võtta saadikute valimisest NSVL Ülemnõukogusse, välja arvatud nõdrameelsed ja isikud, kes kohtu poolt on süüdi mõistetud valimisõiguste äravõtmisega.

§ 3. NSVL Ülemnõukogu saadikuks võib saada valitud iga NSVL 23-aastaseks saanud kodanik, sõltumata rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, kindlast elukohast, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisust ja endisest tegevusest.

§ 4. NSVL Konstitutsiooni § 136 alusel on saadikute valimised ühetaolised: igal kodanikul on üks hääl; kõik kodanikud võtavad NSVL Ülemnõukogu valimistest osa võrdsetel alustel.

§ 5. NSVL Konstitutsiooni § 137 alusel võtavad naised valimistest osa ja nad võidakse valida NSVL Ülemnõukogusse meestega võrdsetes õigustes.

§ 6. NSVL Konstitutsiooni § 138 alusel on Punaarmee ridades teenivail kodanikel õigus valida ja olla valitud NSVL Ülemnõukogusse võrdselt kõigi kodanikega.

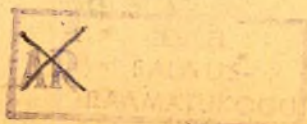
§ 7. NSVL Konstitutsiooni § 139 alusel on saadikute valimised otse- sed: saadikute valimist NSVL Ülemnõukogusse toimetatakse kodanike poolt vahetult otseste valimiste teel.

§ 8. NSVL Konstitutsiooni § 140 alusel on hääletamine NSVL Ülemnõukogu saadikute valimistel salajane.

§ 9. Isikutel, kes elunevad NSVL territooriumil, aga ei ole NSVL kodanikud, vaid on välisriikide kodakondsuses või välisriikide alamad, ei ole õigust osa võtta valimistest ega saada valitud NSVL Ülemnõukogusse.

§ 10. NSVL Konstitutsiooni § 141 alusel seatakse NSVL Ülemnõukogu valimistel kandidaadid üles valimisringkondade järgi.

§ 11. NSVL Ülemnõukogu valimistega seoses olevad kulud kantakse riigi arvel.

II peatükk

Valijate nimekirjad.

§ 12. Valijate nimekirjadesse võetakse kõik kodanikud, kellel on valimisõigus ja kes elunevad (alatiselt või ajutiselt) nimekirjade koostamise momendil antud Nõukogu territooriumil ja kes on saanud valimiste päevaks 18-aastaseks.

§ 13. Ühtki valijat ei või kanda rohkem kui ühte valijate nimekirja.

§ 14. Valijate nimekirjadesse ei kanta isikuid, kellelt on võetud valimisõigus kohtu poolt, kogu kohtuotsuses määratud valimisõigusest ilmajätmise tähtaja jooksul, ning isikud, kes on seadusega kindlaksmääratud korras tunnistatud nõdrameelseks.

§ 15. Valijate nimekirju koostavad linnades linna tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteed, rajoonilise jaotusega linnades — rajooninõukogu täitevkomiteed, asulais — asulate Nõukogude täitevkomiteed, maakohtades — küla (staniitsa, hüutori, kišlaki, auuli) või valla tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteed.

§ 16. Valijate nimekirjad, kes on sõjaväeosade ja sõjaväekoondiste koosseisus, koostatakse komandöri allkirjaga. Kõik teised sõjaväelased kantakse valijate nimekirjadesse elukoha järgi vastavate tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt.

§ 17. Valijate nimekirjad koostatakse iga valimisjaoskonna järgi vormi kohaselt, mis on kinnitatud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt, tähestikulises järjekorras valija perekonna-, ees- ja isanime, vanuse ja elukoha äranäitamise ja kirjutatakse alla tööraha saadikute Nõukogu täitevkomitee esimehe ja sekretäri poolt.

§ 18. 30 päeva enne valimisi paneb tööraha saadikute Nõukogu täitevkomitee valijate nimekirjad välja üldiseks tutvumiseks nende nimekirjadega Nõukogu või valimisjaoskonna ruumes.

§ 19. Valijate nimekirjade originaal hoitakse alal vastavalt tööraha saadikute Nõukogus ja sõjaväeosas või sõjaväekoondises.

§ 20. Kui valija vahetab oma asukohta ajavahemikul valijate nimekirja avaldamise ja valimiste päeva vahel, annab vastav tööraha saadikute Nõukogu täitevkomitee talle välja NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt kindlaksmääratud vormi kohase „tunnistuse hääletamise õiguse kohta“ ja märgib valijate nimekirja — „lahkunud“; uues elukohas (alatises või ajutises) kantakse valija valijate nimekirja „tunnistuse hääletamise õiguse kohta“ ja isikutunnistuse ettenäitamisel.

§ 21. Avaldused ebaõigsuste kohta valijate nimekirjas (nimekirja mittevõtmine, nimekirjast väljaarvamine, perekonna-, ees- ja isanime moonutamine, valimisõigusest ilmajäetud isikute ebaõige nimekirja võtmine) antakse sisse tööraha saadikute Nõukogu täitevkomiteesse, kes nimekirja avaldas ja kes on kohustatud mitte hiljem kui 3 päeva jooksul läbi vaatama iga avalduse ebaõigsuse kohta valijate nimekirjas.

§ 22. Avalduse läbivaatamisel ebaõigsuse kohta valijate nimekirjas on töörahva saadikute Nõukogu täitevkomitee kohustatud kas tegema valijate nimekirjas vajaliku paranduse või andma avaldajale kirjaliku õienduse tema avalduse tagasilükkamise motiivide kohta.

§ 23. Mittenõustumise korral töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee otsusega ebaõigsuse kohta valijate nimekirjas võib avaldaja anda kaebuse rahvakohtusse, kes on kohustatud mitte hiljem kui 3 päeva jooksul lahtisel kohtuistungil, kutsudes välja avaldaja ja Nõukogu täitevkomitee esindaja, läbi vaatama selle kaebuse ja teatama oma otsusest viivitamatult nii avaldajale kui ka Nõukogu täitevkomiteele. Rahvakohtu otsus on lõplik.

III peatükk

Liidunõukogu ja rahvuste nõukogu valimiste valimisringkonnad.

§ 24. NSVL Konstitutsiooni § 34 alusel valitakse Liidunõukogu NSVL kodanike poolt valimisringkondade järgi, mis moodustatakse normi järgi: 300.000 elanikku ringkonna peale. Igast valimisringkonnast valitakse Liidunõukogusse üks saadik.

§ 25. NSVL Konstitutsiooni § 35 alusel valitakse Rahvuste Nõukogu NSVL kodanike poolt liidu- ja autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade järgi.

Valimisringkonnad Rahvuste Nõukogusse valimistel moodustatakse normi järgi: 25 valimisringkonda igas liiduvabariigis, 11 valimisringkonda igas autonoomses vabariigis, 5 valimisringkonda igas autonoomses oblastis ja üks valimisringkond igas rahvusringkonnas. Igast valimisringkonnast valitaks Rahvuste Nõukogusse valimistel üks saadik.

§ 26. Valimisringkondade moodustamist Liidunõukogusse ja Rahvuste Nõukogusse valimisteks toimetab NSVL Ülemnõukogu Presiidium.

Valimisringkondade nimekirja valimisteks Liidunõukogusse ja Rahvuste Nõukogusse avaldab NSVL Ülemnõukogu Presiidium mitte hiljem kui kaks kuud enne valimiste päeva.

IV peatükk

Valimisjaoskonnad.

§ 27. Valimisbülletäänide vastuvõtmiseks ja häälte lugemiseks jagatakse linnade ja rajoonide territoorium, mis kuulub valimisringkondadesse, valimisringkondadeks, mis on Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu valimiste jaoks ühised.

§ 28. Valimisjaoskondade moodustamine toimub linnades — linna töörahva saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt; rajoonilise jaotusega linnades — töörahva saadikute rajooninõukogude täitevkomi-

teede poolt; maakohtades — rajooni ja maakonna tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt.

Valimisjaoskondade moodustamist toimetatakse mitte hiljem kui 45 päeva enne valimisi.

§ 29. Linnades, tööstuspunktides ning külates ja külanõukogude territooriumil, kus on üle 2000 elaniku, moodustatakse valimisjaoskonnad arvestusega — üks valimisjaoskond 1500—3000 elaniku kohta.

§ 30. Külanõukogu territoorium, kus ei ole üle 2000 elaniku, moodustab tavaliselt ühe valimisjaoskonna; igas staniitsas, külas, kišlakis, auulis, kus on vähemalt 500, kuid mitte üle 2000 elaniku, moodustatakse eraldi valimisjaoskond. Asulais või asulate grupis, kus on vähem kui 500 elanikku, kuid mitte vähem kui 300 elanikku, neil juhtudel, kus vahemaa sellistest asulatest kuni valimisjaoskonna keskuseni ületab 10 km, võib moodustada eraldi valimisjaoskonnad.

§ 31. Kaugelasuvais põhja- ja idarajoonides, kus on ülekaalus väikesed asulad, lubatakse moodustada valimisjaoskonnad elanike arvuga mitte vähem kui 100 inimest.

Põhja rahvusringkondades ning mägi- ja rändrajoonides võidakse moodustada valimisjaoskondi vähem kui 100 elaniku, kuid mitte alla 50 inimese kohta.

§ 32. Sõjaväeosad ja sõjaväekoondised moodustavad üksikud valimisjaoskonnad valijate arvuga mitte vähem kui 50 ja mitte rohkem kui 3000 valijaga, kes kuuluvad valimisringkonda väeosa või väekoondise asukoha järgi.

§ 33. Laevadel valijate arvuga mitte vähem kui 25, mis asuvad valimiste päeval teel, võidakse moodustada eraldi valimisjaoskonnad, mis kuuluvad valimisringkondadesse laeva registreerimise asukoha järgi.

§ 34. Haiglates, sünnitusmajades, sanatooriumides, invaliidide kodudes, kus valijate arv on mitte vähem kui 50, moodustatakse eraldi valimisjaoskonnad.

Mitme hoonega haiglates võidakse moodustada valimisjaoskonnad üksikutes hoonetes, kui igaühes neist on vähemalt 50 valijat.

§ 35. Kaugesõidu reisijaterongides, mis asuvad valimiste päeval teel, moodustatakse valimisjaoskonnad bulletäänide vastuvõtmiseks neilt valijailt, kellel on „tunnistus hääletamise õiguse kohta“.

V peatükk

Valimiskomisjonid.

§ 36. NSVL Ulemnõukogude valimiste kesk-valimiskomisjon moodustatakse tööliste ja teenistujate ametiühingute organisatsioonide, kooperatiivsete organisatsioonide, kommunistlike parteiorganisatsioonide, noorsoo-organisatsioonide, kultuuri-, tehniliste ja teaduslike ühingute esindajaist ja teistest seaduses ettenähtud korras registreeritud

ühiskondlike organisatsioonide ja tööraha ühingute esindajaist ning tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist ettevõtete järgi, sõjaväelaste koosolekute esindajaist sõjaväeosade järgi, talupoegade koosolekute esindajaist kolhooside, külade ja valdade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist sovhooside järgi.

§ 37. Kesk-valimiskomisjon moodustatakse koosseisus: esimees, esimehe asetäitja, sekretär ja 12 liiget ning kinnitatakse NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt hiljemalt 55 päeva enne valimisi.

§ 38. Kesk-valimiskomisjon:

a) jälgib kogu NSVL territooriumil valimiste käigu jooksul „NSVL Ülemnõukogu valimiste määruse“ kõrvalekaldumatut täitmist;

b) vaatab läbi kaebused valimiskomisjonide ebaõige tegevuse kohta ja teeb kaebuste põhjal lõplikud otsused ;

c) määrab kindlaks valimiskastide mudelid, valimisbülletäänide vormi ja värvi, ringkonna valimiskomisjoni protokollide vormi kandidaatide registreerimise kohta, häältelugemise protokollide vormi, valituks tunnistamise tõenduse vormi, valimiskomisjonide pitsatite näidised;

d) registreerib NSVL Ülemnõukogusse valitud saadikud;

e) annab Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu mandaatkomisjonidele üle valimiste toimetuse.

§ 39. Igas liidu- ja autonoomses vabariigis, autonoomses oblastis ja rahvusringkonnas moodustatakse liidu- ja autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti ja rahvusringkonna valimiskomisjonid valimiste alal Rahvuste Nõukogusse.

§ 40. Valimiskomisjonid Rahvuste Nõukogusse valimiste alal moodustatakse tööliste ja teenistujate ametiühingute organisatsioonide, kooperatiivsete organisatsioonide, kommunistlike parteiorganisatsioonide, noorsoo-organisatsioonide, kultuuri-, tehniliste ja teaduslike ühingute esindajaist ja teistest seaduses ettenähtud korras registreeritud ühiskondlike organisatsioonide ja tööraha ühingute esindajaist ning tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist ettevõtete järgi, sõjaväelaste koosolekute esindajaist sõjaväeosade järgi, talupoegade koosolekute esindajaist kolhooside, külade ja valdade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate esindajaist sovhooside järgi.

§ 41. Liidu- ja autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti ja rahvusringkonna valimiskomisjonid Rahvuste Nõukogusse valimiste alal moodustatakse koosseisus: esimees, esimehe asetäitja, sekretär ja 6—10 liiget ning kinnitatakse liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude presiidiumide ning autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt hiljemalt 50 päeva enne valimisi.

§ 42. Liidu- ja autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti ja rahvusringkonna valimiskomisjon valimiste alal Rahvuste Nõukogusse:

a) jälgib vabariigi, autonoomse oblasti, rahvusringkonna territooriumi-

mil Rahvuste Nõukogusse valimiste käigu kestel „NSVL Ulemnõukogu valimiste määruse“ kõrvalekaldumatut täitmist;

b) vaatab läbi kaebused Rahvuste Nõukogusse valimiste valimiskomisjonide ebaõige tegevuse kohta.

§ 43. Igas Liidunõukogu valimiste ringkonnas moodustatakse Liidunõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjon.

§ 44. Liidunõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonid moodustatakse tööliste ja teenistujate ametiühingute organisatsioonide, noorsoo-organisatsioonide, kultuuri-, tehniliste ja teaduslike ühingute esindajaist ja teiste seaduses ettenähtud korras registreeritud ühiskondlike organisatsioonide ja töörahva ühingute esindajaist ning tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist ettevõtete järgi, sõjaväelaste koosolekute esindajaist sõjaväeosade järgi, talupoegade koosolekute esindajaist kolhooside, külade ja valdade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist sovhooside järgi.

§ 45. Liidunõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonid moodustatakse koosseisus: esimees, esimehe asetäitja, sekretär ja 8 liiget ning kinnitatakse: vabariikides, kus on jaotus kraidesse või oblastitesse — krai või oblasti töörahva saadikute Nõukogu täitevkomitee poolt, ja vabariikides, kus ei ole jaotust oblastitesse ega kraidesse — vabariigi Ulemnõukogu Presiidiumi poolt hiljemalt 50 päeva enne valimisi.

§ 46. Liidunõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjon:

a) jälgib oma valimisringkonna territooriumil Liidunõukogusse valimiste kestel „NSVL Ulemnõukogusse valimiste määruse“ kõrvalekaldumatut täitmist;

b) vaatab läbi kaebused jaoskondade valimiskomisjonide ebaõige tegevuse kohta ja teeb kaebuste põhjal otsused;

c) jälgib vastavate töörahva saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt valimisjaoskondade õigeaegset moodustamist;

d) jälgib valijate nimekirjade õigeaegset koostamist ja üldiselt teatavaks tegemist;

e) registreerib vastavalt NSVL Konstitutsiooni ja „NSVL Ulemnõukogu valimiste määruse“ nõudmistele ülesseatud saadikukandidaadid;

f) varustab jaoskonadde valimiskomisjone valimisbülletäänidega Liidunõukogusse valimisteks ettenähtud vormi järgi;

g) toimetab häälte lugemist ja teeb kindlaks valimiste tulemused ringkonnas;

h) annab valitud saadikule välja tunnistuse valimise kohta;

i) esitab kesk-valimiskomisjonile valimiste toimiku.

§ 47. Igas Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonnas moodustatakse Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjon.

§ 48. Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonid moodustatakse tööliste ja teenistujate ametiühingute organisatioo-

nide, kooperatiivsete organisatsioonide, kommunistlike parteiorganisatsioonide, noorsoo-organisatsioonide, kultuuri-, tehniliste ja teaduslike ühingute esindajaist ja teistest seaduses ettenähtud korras registreeritud ühiskondlike organisatsioonide ja tööraha ühingute esindajaist ning tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist ettevõtete järgi, sõjaväelaste koosolekute esindajaist sõjaväeosade järgi, talupoegade koosolekute esindajaist kolhooside, külade ja valdade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist sovhooside järgi.

§ 49. Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonid moodustatakse koosseisus: esimees, esimehe asetäitja, sekretär ja 8 liiget ning kinnitatakse liidu- ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude Presiidiumide ning autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt hiljemalt 50 päeva enne valimisi.

§ 50. Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjon:

a) jälgib oma valimisringkonna territooriumil Rahvuste Nõukogu valimiste käigu jooksul „NSVL Ülemnõukogu valimiste määruse“ kõrvalekaldumatut täitmist;

b) vaatab läbi kaebused jaoskondade valimiskomisjonide ebaõige tegevuse kohta ja teeb kaebuste põhjal otsused;

c) jälgib vastavate tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt valimisjaoskondade õigeaegset moodustamist;

d) jälgib valijate nimekirjade õigeaegset koostamist ja üldiselt teatavaks tegemist;

e) registreerib vastavalt NSVL Konstitutsiooni ja „NSVL Ülemnõukogu valimiste määruse“ nõudmistele ülesseatud saadikukandidaate;

f) varustab jaoskondade valimiskomisjone valimisbülletäänidega Rahvuste Nõukogusse valimiseks ettenähtud vormi järgi;

g) toimetab häälte lugemist ja teeb kindlaks valimiste tulemused ringkonnas;

h) annab valitud sadikule välja tunnistuse valimise kohta;

i) esitab valimise toimiku vastavalt liidu- ja autonoomse vabariigi valimiskomisjoni Rahvuste Nõukogu valimiste alal või autonoomse oblasti või rahvusringkonna valimiskomisjoni Rahvuste Nõukogu valimiste alal.

§ 51. Jaoskondade valimiskomisjonid moodustatakse tööliste ja teenistujate ametiühingute organisatsioonide, kooperatiivsete organisatsioonide, kommunistlike parteiorganisatsioonide, noorsoo-organisatsioonide, kultuuri-, tehniliste ja teaduslike ühingute esindajaist ja teiste seaduses ettenähtud korras registreeritud ühiskondlike organisatsioonide ja tööraha ühingute esindajaist ning tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist ettevõtete järgi, sõjaväelaste koosolekute esindajaist sõjaväeosade järgi, talupoegade koosolekute esindajaist kolhooside järgi.

side, külade ja valdade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist sovhooside järgi.

§ 52. Jaoskondade valimiskomisjonid moodustatakse koosseisus; esimees, esimehe asetäitja, sekretär ja 4—8 liiget, ja valimisjaoskondades, kus on vähem kui 300 elanikku, koosseisus: esimees, sekretär ja 1—3 liiget ja kinnitatakse: linnades — linna tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteede poolt; rajoonilise jaotusega linnades — rajooninõukogude täitevkomiteede poolt; maakohtades — rajooni või maakonna Nõukogude täitevkomiteede poolt hiljemalt 40 päeva enne valimisi.

§ 53. Jaoskonna valimiskomisjon:

a) võtab vastu avalduse ebaõigsuse kohta valijate nimekirjas ja esitab nad läbivaatamiseks Nõukogu täitevkomiteele, kes nimekirja avaldas;

b) toimetab valimisjaoskonnas valimisbülletäänide vastuvõtmist;

c) toimetab häälte lugemist iga saadikukandidaadi kohta;

d) annab valimiste toimiku üle vastavalt Liidunõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjoni ja Rahvuste Nõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjoni.

§ 54. Kesk-valimiskomisjoni, liidu- ja autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade Rahvuste Nõukogusse valimiste valimiskomisjonide, Liidunõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonide ja Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonide istungid ning jaoskondade valimiskomisjonide istungid loetakse kehtivaks, kui neist võtab osa üle poole komisjoni üldisest koosseisust.

§ 55. Kõik küsimused valimiskomisjonides otsustatakse lihthääleenamusega; häälte võrdsuse korral otsustab esimehe hääl.

§ 56. Kesk-valimiskomisjon, liidu- ja autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastide ja rahvusringkondade Rahvuste Nõukogusse valimiste valimiskomisjonidel, Liidunõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonidel, Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonidel ja jaoskondade valimiskomisjonidel on oma pitsat kesk-valimiskomisjoni poolt kindlaksmääratud näidise järgi.

VI p e a t ü k k

NSV Liidu Ulemnõukogu saadikukandidaatide ülesseadmise kord.

§ 57. NSVL Konstitutsiooni § 141 alusel kindlustatakse NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaatide ülesseadmise õigus tööraha ühiskondlikele organisatsioonidele ja ühinguile, kommunistlikele parteiorganisatsioonidele, ametiühinguile, kooperatiivsetele organisatsioonidele, noorsoo-organisatsioonidele ja kultuurilistele ühinguile.

§ 58. Kandidaatide ülesseadmise õigust teostavad nii tööraha ühis-

kondlike organisatsioonide ja ühingute keskorganid kui ka nende vabariiklikud, krai-, oblasti-, maakondlikud ja rajooniorganid, kui ka tööliste ja teenistujate üldkoosolekud ettevõtete järgi, sõjaväelaste koosolekud sõjaväeosade järgi, talupoegade üldkoosolekud kolhooside, külade ja valdade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate koosolekud sovhooside järgi.

§ 59. NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaati võib hääletusele panna ainult ühes ringkonnas.

§ 60. Saadikukandidaadid ei või olla Liidunõukogusse ja Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonide liikmeks ja ka selle ringkonna jaoskondade valimiskomisjonide liikmeks, kus nad on üles seatud saadikukandidaatideks.

§ 61. Tööraha ühiskondlik organisatsioon või ühing, kes seab üles NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaadi, on kohustatud esitama ringkonna valimiskomisjoni järgmised dokumendid:

a) koosoleku või istungi protokoll, millel saadikukandidaat üles seati ja mis on alla kirjutatud presiidiumi liikmete poolt, ära näidates nende elukohad, kandidaadi ülesseadnud organisatsiooni nimetuse, teated saadikukandidaadi ülesseadnud koosoleku või istungi kohta, aja ja osavõtjate arvu kohta, kusjuures protokollis peavad olema märgitud saadikukandidaadi perekonna-, ees- ja isanimi, tema vanus, elukoht, parteilisus ja tegevusala;

b) saadikukandidaadi avaldus tema nõusoleku kohta kandideerida antud valimisringkonnas teda ülesseadnud organisatsiooni poolt.

§ 62. Mitte hiljem kui 30 päeva enne valimisi on kõik tööraha ühiskondlikud organisatsioonid või ühinged, kes seadsid üles NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaate, kohustatud registreerima saadikukandidaate vastavalt kas Liidunõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjonis või Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjonis.

§ 63. Liidunõukogusse valimiste ja Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkondade valimiskomisjonid on kohustatud registreerima kõik NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaadid, kes on üles seatud tööraha ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute poolt vastavalt NSVL Konstitutsiooni ja „NSVL Ulemnõukogu valimiste määruse“ nõudmistele.

§ 64. Iga registreeritud NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaadi perekonna-, ees- ja isanimi, vanus, tegevusala ja parteilisus ning kandidaadi ülesseadnud ühiskondliku organisatsiooni nimetus avaldatakse vastavalt Liidunõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjoni ja Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjoni poolt mitte hiljem kui 25 päeva enne valimisi.

§ 65. Kõik registreeritud NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaadid kuuluvad kohuslikule valimisbülletääni võtmisele.

§ 66. Liidunõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjoni keeldu-

misele registreerimast saadikukandidaati võib kaevata edasi kahe nädala jooksul kesk-valimiskomisjoni, kelle otsus on lõplik.

§ 67. Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjoni keeldumisele registreerimast kandidaati võib kaevata edasi kahe nädala jooksul liidu-, autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti, rahvusringkonna valimiskomisjoni, ning viimase otsusele kesk-valimiskomisjoni. Kesk-valimiskomisjoni otsus on lõplik.

§ 68. Liidunõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjon ja Rahvuste Nõukogusse valimiste ringkonna valimiskomisjon on kohustatud mitte hiljem kui 15 päeva enne NSVL Ulemnõukogu valimisi trükkima ja saatma laiali kõigile jaoskondade valimiskomisjonidele valimisbülletäänid.

§ 69. Valimisbülletäänid trükitakse vormi järgi, mis on kindlaks määratud kesk-valimiskomisjoni poolt, vastava valimisringkonna elanikkonna keeles ja arvul, mis kindlustab kõigile valijaile bülletäänide saamise.

§ 70. Igale kandidaadi ülesseadnud organisatsioonile, kes on registreeritud valimiste Ringkonnakomisjonis, samuti igale NSVL kodanikule kindlustatakse õigus takistamatult teha kihutustööd selle kandidaadi poolt koosolekuil, trükis ja teiste vahenditega, vastavalt NSVL Konstitutsiooni § 125-le.

VII peatükk

Hääletamise kord.

§ 71. NSVL Ulemnõukogu valimisi toimetatakse ühe päeva jooksul, mis on ühine kogu NSV Liidu jaoks.

§ 72. NSVL Ulemnõukogu valimiste päev määratakse kindlaks NSVL Ulemnõukogu Presiidiumi poolt mitte hiljem kui kaks kuud enne valimisi. Valimisi toimetatakse puhkepäeval.

§ 73. Iga päev 20 viimase päeva jooksul enne valimisi avaldab jaoskonna valimiskomisjon trükis või annab mõnel muul viisil valijaile teada valimiste päeva ja koha.

§ 75. Valijate häälte andmine toimub valimiste päeval kella 6 hommikul kuni kella 12 öösel kohaliku aja järgi.

§ 75. Kell 6 hommikul valimiste päeval kontrollib jaoskonna valimiskomisjoni esimees komisjoni liikmete juuresolekul valimiskaste ja kindlaksmääratud vormi kohaselt koostatud valijate nimekirja olemasolu, mille järel suleb ja pitseerib kastid kinni komisjoni pitsatiga ja kutsub valijaid asuma häälte andmisele.

§ 76. Valimiste ruumis eraldatakse bülletäänide täitmiseks eriline tuba, milles keelatakse hääletamise ajal ükskõik kelle, sealhulgas ka jaoskonna valimiskomisjoni liikmete viibimine, peale valijate; mitme valija üheaegselt ruumi laskmisel bülletääni täitmiseks peab ruum olema varustatud vaheseinte või varjudega ühel ajal sisselastavate valijate arvule vastavalt.

§ 77. Iga valija hääletab isiklikult, ilmudes selleks hääletamisruumi. Häälte andmine valijate poolt toimub valimisbülletäänide laskmise teel valimiskasti.

§ 78. Valimisruumi ilmunud valija esitab jaoskonna valimiskomisjoni sekretärile või selleks volitatud liikmele kas passi või kolhoosiraamatu või ametiühingu pileti või muu isikuttoendava dokumendi ja pärast kontrollimist valijate nimekirjade järgi ja märkuse tegemist valijate nimekirjas saab kindlaksmääratud vormi kohase valimisbülletääni.

§ 79. Valija jätab toas, mis on määratud valimisbülletäänide täitmiseks, igasse valimisbülletääni alles selle kandidaadi perekonnanime, kelle poolt ta hääletab, kriipsutades läbi ülejäänute perekonnanimed; siis läheb valija tuppa, kus asub jaoskonna valimiskomisjon, ja laseb valimisbülletääni valimiskasti.

§ 80. Valijad, kellel ei ole võimalik kirjaoskamatusse või mõne füüsilise puuduse tõttu iseseisvalt täita valimisbülletääni, on õigustatud kutsuma tuppa, kus täidetakse valimisbülletääne, ükskõik missuguse teise valija valimisbülletääni täitmiseks.

§ 81. Valimisagitatsioon valimisruumis on hääletamise ajal keelatud.

§ 82. Isikud, kes ilmuvad valimisruumi „tunnistustega valimisõiguse kohta“, vastavalt käesoleva „NSVL Ülemnõukogu valimiste määruse“ § 20-le, kannab jaoskonna valimiskomisjon valijate nimekirja, mis kirjutatakse alla jaoskonna valimiskomisjoni esimehe ja sekretäri poolt.

§ 83. Vastutust korra eest valimisruumis kannab jaoskonna valimiskomisjoni esimees ja ta korraldused on kõigile juuresviibijaile kohuslikud.

§ 84. Valimiste päeval, kell 12 öösel kuulutab jaoskonna valimiskomisjoni esimees häälte andmise lõppenuks, ja komisjon asub valimiskastide avamisele.

VIII peatükk

Valimiste tulemuste kindlakstegemine.

§ 85. Ruumis, kus jaoskonna valimiskomisjon toimetab häälte lugemist, on häälte lugemise juures õigus viibida eriti selleks volitatud tööraha ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute esindajail ning ajakirjanduse esindajail.

§ 86. Jaoskonna valimiskomisjon, avades kastid, kontrollib antud bülletäänide arvu isikute arvuga, kes said bülletäänid valijate nimekirja järgi, ja kannab kontrolli tulemused protokollis.

§ 87. Jaoskonna valimiskomisjoni esimees kuulutab kõigi jaoskonna valimiskomisjoni liikmete juuresolekul välja hääletamise tulemused iga bülletääni kohta.

§ 88. Bülletäänid, kus on hääletamise juures jäetud alles rohkem kui üks kandidaat ning bülletäänid, mis ei ole kindlaksmääratud vormi kohased, tunnistatakse kehtetuks.

§ 89. Kahtluse tekkimisel valimisbülletääni kehtivuses otsustatakse küsimus jaoskonna valimiskomisjoni poolt hääletamise teel, mis märgitakse protokollis.

§ 90. Igale saadikukandidaadile antud häälte lugemine ja hääletuse tulemuste ülesmärkimine toimetatakse eraldi Liidunõukogusse valimiste ja eraldi Rahvuste Nõukogusse valimiste kohta.

§ 91. Jaoskonna valimiskomisjon koostab hääletamise protokollis kindlaksmääratud vormi kohaselt kolmes eksemplaris, ning jaoskonna valimiskomisjonid, mis asuvad autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade territooriumil — neljas eksemplaris, mis kirjutatakse alla kõigi jaoskonna valimiskomisjoni liikmete, sealhulgas tingimata esimehe ja sekretäri poolt.

§ 92. Jaoskonna valimiskomisjoni hääletamise protokollis peab olema näidatud:

- a) häälteandmise alguse ja lõpu aeg;
- b) valijate üldarv, kes on valijate nimekirjas;
- c) valijate arv, kes said valimisbülletäänid;
- d) valijate arv, kes võtsid osa hääletamisest, eraldi Liidunõukogusse valimiste ja eraldi Rahvuste Nõukogusse valimiste kohta;
- e) bülletäänide arv, mis tunnistati kehtetuks, eraldi Liidunõukogusse valimiste ja eraldi Rahvuste Nõukogusse valimiste kohta;
- f) bülletäänide arv, milles on maha kriipsutatud kõigi kandidaatide perekonnanimed, eraldi Liidunõukogusse valimiste ja eraldi Rahvuste Nõukogusse valimiste kohta;
- g) häältelugemise tulemused iga kandidaadi kohta;
- h) avalduste ja kaebuste lühike kokkuvõte, mis anti jaoskonna valimiskomisjoni, ja jaoskonna valimiskomisjoni poolt vastuvõetud otsused.

§ 93. Pärast häältelugemise lõpetamist ja protokollis koostamist kuulutab jaoskonna valimiskomisjoni esimees komisjoni istungil välja hääletamise tulemused.

§ 94. Üks hääletamise protokollis eksemplar, mis on koostatud jaoskonna valimiskomisjoni poolt, saadetakse kulleriga 24 tunni jooksul Liidunõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjoni; teine eksemplar protokollis, mis on koostatud jaoskonna valimiskomisjoni poolt, saadetakse kulleriga 24 tunni jooksul Rahvuste Nõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjoni.

§ 95. Kõik valimisbülletäänid, eraldi kehtivad ja eraldi kehtetuks tunnistatud, eraldi Liidunõukogu ja eraldi Rahvuste Nõukogu kohta peab varustatama jaoskonna valimiskomisjoni pitsiriga ja koos hääletamisprotokollis viimase eksemplariga ja pitsatiga antama jaoskonna valimiskomisjoni esimehe poolt hoiule; linnades — linna töörahva saadikute Nõukogude täitevkomiteele, rajoonilise jaotusega linnades — rajooninõukogude täitevkomiteedele; maakohtades — rajoonide või maakondade töörahva saadikute Nõukogude täitevkomiteedele.

§ 96. Tööraha saadikute Nõukogude täitevkomiteedele tehakse kohustuseks hoida valimisbülletääne alal kuni NSVL Ulemnõukogu Preesidiumi juhiste saamiseni.

§ 97. Ruumis, kus ringkonna valimiskomisjon toimetab häälte lugemist, on õigus viibida häältelugemise juures tööraha ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute selleks eriti volitatud esindajail ning ajakirjanduse esndajail.

§ 98. Ringkonna valimiskomisjon toimetab häältelugemist protokollide alusel, mis on esitatud jaoskondade valimiskomisjonide poolt, ja määrab kindlaks häälte arvu, mis on antud iga saadikukandidaadi poolt.

§ 99. Liidunõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjon ja Rahvuste Nõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjon liiduvabariigi poolt koostavad hääletamisprotokollid kahes eksemplaris ja Rahvuste Nõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjon autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti ja rahvusringkonna poolt koostab hääletamisprotokollid kolmes eksemplaris, mis on alla kirjutatud kõigi ringkonna valimiskomisjoni liikmete, sealhulgas tingimata esimehe ja sekretäri poolt.

§ 100. Ringkonna valimiskomisjoni hääletamisprotokollis peab olema näidatud:

- a) jaoskonna valimiskomisjonide arv ringkonnas;
- b) jaoskonna valimiskomisjonide arv, kes on esitanud hääletamisprotokollid;
- c) valijate üldarv ringkonnas;
- d) valijate arv, kes on saanud valimisbülletäänid;
- e) valijate arv, kes võtsid osa hääletusest;
- f) bülletäänide arv, kus on maha tõmmatud kõigi kandidaatide perekonnanimed;
- b) häälte arv, mis anti iga saadikukandidaadi poolt;
- i) avalduste ja kaebuste lühike sisu, mis anti ringkonna valimiskomisjoni, ja ringkonna valimiskomisjoni poolt vastuvõetud otsused.

§ 101. Pärast protokollid allakirjutamist kuulutab ringkonna valimiskomisjoni esimees komisjoni istungil välja valimiste tulemused.

§ 102. NSVL Ulemnõukogu saadikukandidaat, kes sai absoluutse häälteenamuse, s. o. üle poole kõigist häältest, mis anti ringkonnas ja tunnistati kehtivaks, loetakse valituks.

§ 103. Ringkonna valimiskomisjoni esimees annab valitud saadikukandidaadile välja tunnistuse tema valimise kohta NSVL Ulemnõukogu saadikuks.

§ 104. Mitte hiljem kui 24 tunni pärast häältelugemise lõpetamist on Liidunõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjoni esimees, samuti Rahvuste Nõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjoni esimees kohustatud saatma protokollid esimese eksemplari kinnipitseeritud kujul

kulleriga kesk-valimiskomisjoni, protokolli teise eksemplari — Rahvuste Nõukogu valimiste liiduvabariigi, autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti, rahvusringkonna valimiskomisjoni.

§ 105. Kui ükski kandidaatidest ei saanud absoluutset häälteenamust, märgib vastav ringkonna valimiskomisjon seda eraldi protokollis ja teatab: kesk-valimiskomisjoni ja Rahvuste Nõukogu valimiste liidu-, autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti või rahvusringkonna valimiskomisjoni ning kuulutab ühtlasi välja kahe kandidaadi uued valimised, kes said kõige suurema arvu hääli ning määrab uute valimiste päeva, mis ei või olla hiljem kui kaks nädalat pärast valimiste esimese ringi lõppu.

§ 106. Kui antud häälte arv ringkonnas moodustab vähem kui poole valijate arvust, kellel on õigus hääletada selles ringkonnas, märgib Liidunõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjon või Rahvuste Nõukogu valimiste ringkonna valimiskomisjon seda protokollis ja teatab viivitamata kesk-valimiskomisjonile ning Rahvuste Nõukogu valimiste liidu-, autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti või rahvusringkonna valimiskomisjoni. Sel juhul määrab kesk-valimiskomisjon uued valimised mitte hiljem kui kaks nädalat pärast esimesi valimisi.

§ 107. Saadikukandidaatide teiskordne valimine, samuti kui uued valimised kehtetuks tunnistatud valimiste asemel toimuvad valijate nimekirjade järgi, mis olid koostatud esimeste valimiste jaoks, ning täiesti vastavalt käesolevale „NSVL Ülemnõukogu valimiste määrusele“.

§ 108. Kui saadik lahkub NSVL Ülemnõukogu koosseisust, määrab NSVL Ülemnõukogu Presiidium mitte hiljem kui kahe kuu jooksul pärast saadiku NSVL Ülemnõukogu koosseisust lahkumist vastavas valimisringkonnas uue saadiku valimised.

§ 109. Igaüht, kes vägivald, pettuse, ähvarduse või äraostmise teel takistab NSVL kodanikku vabalt teostada õigust valida ja olla valitud NSVL Ülemnõukokku, karistatakse vabaduse kaotusega tähtajaga kuni kahe aastani.

§ 110. Nõukogu ametiisikut või valimiskomisjoni liiget, kes paneb toime valimisdokumentide võltsimise või meelega ebaõigelt loeb hääli — karistatakse vabaduse kaotusega tähtajaga kuni kolme aastani.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni XXVIII aastapäev.

Mida kaugemale minevikku nihkub tähtpäev — 7. november 1917, seda heledamalt ja võimsamalt tõuseb progressiivse inimkonna ette meie rahva suur Oktoobrirevolutsioon. Ja kui nüüd maailma kohal enam ei seisa sõjatulekahju kuma ja kui kogu maailma rahvad on saanud kauaoodatud rahu, siis peateene selles kuulub suurele nõukogude rahvale ja ta Punaarmeele, võimsale nõukogude riigile, mis sündis suurtel oktoobripäevadel.

Kakskümmend kaheksa aastat tagasi meie kodumaa töölised ja talupojad bolševikkude partei juhtimisel, Lenini ja Stalini üleskutsel, tõusid üles relvastatult ja viisid läbi inimkonna ajaloo suurima revolutsiooni, mis purustas mõisnike-kodanliku riigkorra ja pani kehtima uue poliitilise korra — tööliste ja talupoegade riigi — nõukogude sotsialistliku riigi.

Oktoobrirevolutsioon „algas vabastamise ühise lipu alla“ (Stalin). Ta vabastas talupojad mõisnike võimu alt, kaotades mõisnike omandiõiguse maale. Ta vabastas töölised kapitalistide omavoli alt, muutes tehased, maa, raudteed, pangad kogu rahva omandiks, ühiskondlikuks omandiks. Ta vabastas kõik Venemaa rahvad rahvuslikust orjaikkest, kaotades rahvusliku ebavõrdsuse ja surve.

Suure Oktoobrirevolutsiooni võit tõstis meie kodumaa kogu inimkonna esirinda.

Vaenlased ennustasid noorele nõukogude vabariigile kiiret ja vältimatut hukkumist. Maailma reaktsiooni jõugud püüdsid relvastatud sõjakäiguga lämmatada esimest maailmas tööliste ja talupoegade riiki. Raskestes tingimustes, ägedates võitlustes sotsialismi arvukate vaenlastega tuli nõukogude riigi rahvastel kaitsta oktoobri võite. Kui palju raskusi ja just ületamatutena näivaid takistusi seisis siis meie riigi ees! Ometi bolševikkude partei viis enesekindlalt edasi Nõukogude Liidu rahvaid teel, mille näitasid inimsoo geeniused, Lenin ja Stalin.

Nõukogude sotsialistlik riik, mis sündis Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis, osutub uut tüüpi riigiks, mis põhiliselt erineb kapitalistlikest riikidest ja mis väljendab rahva põhilisi huvisid. Oktoobrirevolutsioon lõi kõik vajalikud eeltingimused tootvate jõudude võimsaks arenemiseks. Nõukogude riik lahendas tähtsa ajaloolise ülesande, likvideerides täielikult ekspluateerivad klassid ja kaotades põhjused, mis võimaldavad inimese ekspluateerimist inimese poolt.

Nõukogude kord äratas ellu rahva loovad jõud. Sotsialistlikule omandile tuginev nõukogude süsteem ei tunne selliseid kapitalismi nähteid, nagu kriisid, töötaolek, masside vaesumine. NSV Liidus massid tegutsevad nagu kõikide varade tõelised peremehed, nagu oma ajaloo kujundajad. Nende ennastsalgava tööga on meie kodumaa lühima ajaga muu-

tunud eesrindlikuks maaks tehniliselt hästivarustatud põllumajandusega, kõrgele arenenud teaduse, kultuuri ja kunstidega.

Oktoobrirevolutsiooni suured võidud päätsid meie kodumaa äsja-möödunud sõjas. Suur Lenin, meie riigi looja ja isa, ütles: „Kunagi ei võideta seda rahvast, kelle tööliste ja talupoegade enamus on teada saanud, tundnud, näinud, et nad kaitsevad oma nõukogude võimu, töötajate võimu, et nad kaitsevad seda, mille võit kindlustab neile ja nende lastele võimaluse kasutada kultuuri kõiki hüvesid, kõiki seda, mida on loonud inimtöö“.

Ainult tänu sotsialistliku revolutsiooni võitudele suutis meie Kodumaa vastu pidada heitluses saksa ja jaapani röövimperialismiga, ja mitte ainult vastu pidada, vaid sammuda kõikide vabadustarmastavate rahvaste eelsalgas nende võitluses ülemaailmse agressiooniga.

Kogu maailm nägi, kui võimsaks ja võitmatuks oli muutunud meie Isamaa. „Sõja õppetunnid räägivad sellest, et nõukogude kord osutus mitte ainult parimaks riigi majandusliku ja kultuurilise tõusu organi-seerimise vormiks rahuliku ülesehituse aastatel, vaid ka parimaks vormiks rahva kõikide jõudude mobiliseerimisel vaenlase tagasitõrjumiseks sõjaajal“ (Stalin)

Sotsialistlik kord — meie kodumaa rahvaste sõpruse vankumatu alustugi osutus nõukogude riigi jõu ja kindluse allikaks sõjaliste katsumiste päeval. Rahvaste sõprus veel enam tugevnes ja karastus võitluses saksa-fašistlike anastajatega. Nõukogude Liidu kõik rahvad üksmeelselt tõusid üles oma kodumaa kaitseks.

Surmaohu aastal, mil soomustatud hitlerlikud jõugud tungisid meie rahulikesse linnadesse ja küladesse, hävitades kõike tule ja mõõgaga, kõlas häireüleskutsena rahvale meie suure väepealiku Stalini rahulik ja enesekindel hääl: „Kõik rahva jõud vaenlase purustamiseks! Edasi meie võidu eest!“

Vastuseks juhi üleskutsele — ühise pingutusega kaitsta nõukogude kodumaad — tõusid üles meie paljurahvuseline kodumaa kõik rahvad. Hitlerlikud bandiidid lootsid, et Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidule langenud hirmsad löögid lõhestavad rahvaste sõpruse, et pea-laest jalatallani mehhaniseeritud ja soomustatud fašistlikud armeed murravad meie maa vastupanuvõime ja purustavad ta. Saabus sõpruse, NSV Liidu võimsuse ja elujõu suur katsumine. Ja selles katsumises meie maa pidas vastu auga.

Meie kodumaa kohale üles tõusnud surmaoht ei suutnud peatada rahva loovate jõudude voolu. Maa sisemuses töötasid kaitse võimsad kindlused. Nendega kõrvuti sadades uutes kohtades taastati tuhandeid itta evakueeritud ettevõtteid. Üllatavalt kiirete tähtaegadega ehitati metallurgilised tehased Tšeljabinskis, Kazahstanis, Uzbekistanis. Süüdati uued hiigel-kõrgahjud Magnitogorskis, Tšussovajas, Tagilis. Lasti käiku torutehased Uuralis, martäänahjud, valtsid ja koksipatareid Uuralis ja Siberis, alumiiniumitehas Stalinskis, kümned kaitsetehased

Kazahstanis, Turkmeenias, Kirgiisias, Tadžikistanis. Sügavas tagalas töötasid paljud uued autotehased, pandi käiku uued elektrijaamad, üle 200 uue kaevanduse. Ainuüksi 1943. aastal lasti käima neli korda rohkem turbiine ja viis korda rohkem aurukatlaid kui rahuaegsel sõjaeelsel 1940. aastal.

Lakkamatu vooluna läksid sügavast tagalast rindele tankid, lennukid, suurtükid, laskemoon, leib. Sügavas tagalas formeeriti diviisi diviisi järel. Ja uued värsked jõud läksid lahingusse. Need olid võitmatu, surematu rahva loendamatud jõud. Neid viis lahingusse ja võidule meie geniaalne väepealik seltsimees Stalin.

Ja sellele jõule ei suutnud vastu pidada hitlerlaste soomustatud jõud, kes mobiliseerisid oma tarbeks Euroopa kontinendi kogu tööstuse, kõik ressursid.

Uhendavaks ja otsustavaks jõuks meie rahva võitluses agressoritega osutub nõukogude patriotism. „Nõukogude patriotism,“ ütleb seltsimees Stalin, „ei lahuta, vaid vastupidi — liidab kokku meie maa kõiki rahvaid ja rahvusi ühiseks vennalikuks pereks“. Just seepärast meie Punaarmee sai massilise sangarlikkuse armeeks ja ta sõdurid hiilgavalt täitsid Kõrgema Ülemjuhataja geniaalseid juhatusi.

Nõukogude inimesed võitlesid Preisimaal ja Mandžuurias, tulid toime ennenägematute töö-vägitegudega selleks, et elaks ja õitseks meie armas, kõige demokraatlikum riik maailmas.

Ennatsalgavat andumust Lenini-Stalini partei ideedele tõestas sõja aastatel meie rahvas ja ta võitis.

Uhkusega ja teenitud rahuldusega nõukogude rahvas vaatab tagasi käidud kuulsusrikkale teekonnale, teekonnale, mis tõi võidu kahe kõige kardetavama ja kõige tugevama riigi — Saksamaa ja Jaapani üle. See polnud kerge teekond, mis nõudis nõukogude inimestelt sügavat arusaamist oma kohustustest, ennatsalgavat mehisust, suurimat töökust.

„Meie nõukogude rahvas ei heitunud tööst ja vaevast võidu heaks,“ ütles oma läkituses rahvale seltsimees Stalin.

Meie oleme läbi elanud rasked aastad. Kuid nüüd igaüks meist võib ütelda: meie võitsime. Nüüdsest peale meie kodumaa on vabastatud Saksa sissetungiohust läänes ja Jaapani sissetungiohust idas. On saabunud kauaoodatud rahu maailma kõikidele rahvastele!”

Olles truu vabaduse ja rahvastevahelise rahu ideedele, aitas nõukogude rahvas teisi rahvaid heita eneselt fašistlik orjus. Just seepärast on nii määratu suur autoriteet maailma kõikide vabadustarmastavate rahvaste hulgas meie kodumaal, kes saavutas võidu barbaarsuse, pimeduse ja hävituse jõudude üle.

Oktoobripühad käesoleval aastal on eriti rõõmurikkad; pärast nelja rasket sõjaaastat neid peetakse rahuaegses olukorras, millal meie rahvast ei ähvarda fašistlikud vallutajad Läänes ja Idas.

Ees seisab määratu raske, kuid rõõmustav nõukogude inimeste loov-

töö oma kodumaa pinnal, mis on vabastatud vaenlase sissetungi ohust. Sotsialistlik kord kindlustab meie maa tootvate jõudude kiiret ja hoogsat kasvu.

Määratud perspektiivid avanevad nüüd Nõukogude maa töötajate ees väljatöötamisel olevas NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise viisaastaplaanis 1946.—1950. aastateks.

Eelseisval viisaastakul märgatavalt kasvab tööstus ida-vabariikides, Taga-Kaukaasia vabariikides, Siberis, Uuralis, NSV Liidu keskoblastites. Neljanda viisaastaku plaanis etendab sllmapaistvat osa noorte nõukogude vabariikide — Eesti, Leedu, Läti, Moldaavia taastatud majandus.

Uus viisaastak toob kaasa rahvd materiaalse heaolu ja kultuuri edasise kasvu.

Meie maa rahuaegse arenemisperioodi alguse tähistab selline suur-sündmus, nagu sotsialistliku riigi kõrgeima organi — NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste ettevalmistus ja läbiviimine, mis toimub 10. veebruaril 1946. aastal. Saadikute valimine maailma kõige demokraatlikuma riigi Ülemnõukogusse peab kujunema võimsaks demonstratsiooniks nõukogude rahva ühtsusest, ta liitumisest bolševistliku partei ja rahvaste juhi seltsimees Stalini ümber.

Mööduvad aastad, ehitatakse üles ja kaunistatakse linnad ja külad, hakkavad suitsema uued vabrikud ja tehased, hakkavad õitsema aiad, kaovad tuleasemete mustad laigud ja veelgi kaunimaks ja võimsamaks muutub meie suur Kodumaa — oktoobrilaps — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Suur au, suur õnn on olla Nõukogude Liidu kodanik!

Nõukogude pedagoogilise teaduse tähtsaim allikas.

Prof. E. J. GOLANT.

2. oktoobril 1945 täitus 25 aastat V. I. LENINI esinemisest Uleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil. On raske ülehinnata selle kõne tähtsust. Nõukoguderiigi looja ja suurim õpetlane seadis nõukogude noorsoo ette antud momendist tulenevad konkreet- sed ülesanded, kuid koos sellega määras ka kommunistliku kasvatus- e põhimõttelised alused. Kommunistlik Noorsooühing, nõukogude kool ja pedagoogiline teadus said kätte kasvatus- töö arendamiseks ja pedagoogilise teooria küsimuste järgnevaks läbitöötamiseks vajaliku rel- vastuse.

LENINI esinemisele järgnenud sotsialistliku ühiskonna ülesehitam- ise aastad, ägeda võitluse ja suurimate võitude aastad täielikult kin- nitasid juhi poolt sel korral antud juhiste õigsust ja erilist tähtsust.

Samuti on saanud endastmõistetavalt selgeks, et ka Suure Isamaasõja ja ta võiduka lõpetamise tingimustes nad on säilitanud aktuaalse tähtsuse.

Suurt huvi pakub kaasaeglaste jutustustega taastatud leninliku esinemise „ajalugu“. Kommunistliku Noorsooühigu juhatus pöördus riigi- pea ja parteijuhi poole palvega esineda ettekandega jooksvast momendist või rahvusvahelisest olukorrast. Pidades tarvilikuks kongressist osa võtta pühendas LENIN oma kõne küsimusele, mida ja kuidas tuleb õppida. LENIN ettenägelikult tundis võidu lähenemist kodusõjas, vajadust üle minna rahvamajanduse taastamisele ja siis industrialiseerimisele ning seadis noorsoo ette küsimused, mis olid seotud sotsialistliku ülesehituse uue etapiga.

Noorsoo põhiliseks ülesandeks LENIN nimetas õppimise. Käesoleval ajal see osutub meile endastmõistetavaks. Kuid tol hetkel, kui kodusõda veel põlnud lõppenud, pööre õppimisele tähendas murrangut noorsoo tegevuses.

Suurima tähtsuse omas ka selle pöörde põhjendus. „Meie suudame ehitada kommunismi — osutas LENIN — ainult sellest teadmiste, organisatsioonide ja asutuste summast, nendest inimjõudude ja vahendite varudest, mis on meile järele jäänud vanast ühiskonnast. Ainult ümber kujundades põhjalikult noorsoo õpetamist, organiseerimist ja kasvatamist meie võime saavutada, et noore sugupõlve pingutuste tulemusena luuakse vanaga mitte sarnlev, s. o. kommunistlik ühiskond“. (Lenin. Teosed, XXX k., lk. 403—404). Noorsoo õpetamise osa uue ühiskonna ehitamisel on näidatud nendes juhistes suurima põhjalikkusega.

Mida siis tuleb õpetada noorsoole? Sellele küsimusele vastates LENIN näitas, et noorsugu peab omandama teadmisi, milliseid on kogunud nüüdisaegne teadus. „Kommunistiks võib saada ainult siis, kui rikastad oma mälu kõikide nende rikkuste teadmisega, millised inimkond on välja töötanud“ (sealsamas, lk. 407). Teadmised on vajalikud eelkõige selleks, et kujundada täielikult haritud inimesi, kommunistliku maailmavaatega inimesi. Lenin näitas, et pole võimalik kasvatada kommunisti ainult kommunistlike loosungite ja brošüüride abil. On tarvis põhjalikult omandada nüüdisaegse teaduse saavutusi, tundma õppida neid fakte, millede teadmiseta pole võimalik saada haritud inimeseks. On vaja omandada ka neid kultuurvarasid, milliseid on loonud mõisnike ühiskond, ametnike ühiskond, kapitalistlik ühiskond; tuleb ainult kriitiliselt võtta neid materjale, s. o. kasutada kõike väärtuslikku ja eemale heita ekslik, kõik klassivaenuline.

Põhjendades esitatud seisukohta osutas LENIN Marxi eeskujule, kelle õpetus on haaranud miljoneid ja kümneid miljoneid südameid kõige revolutsioonilisemast klassist: „... see tuli sellest, et Marx tugines kapitalismi ajal kättevõidetud inimteadmiste kindlale alusele... Kõige selle, mis oli loodud inimühiskonna poolt, ta töötas läbi kriiti-

liselt, ilma et oleks jätnud tähele panemata ühtegi punkti" (sealsamas, lk. 406).

Teaduse saavutuste omandamine on tarvilik ka majandusliku ülesehituse ülesannete lahendamiseks. „Meie ees seisab kogu maa majandusliku taastamise ülesanne, niihästi põllutöö kui ka tööstuse reorganiseerimine ja taastamine nüüdisaegsel tehnilisel alusel, mis rajaneb nüüdisaegsele teadusele, tehnikale, elektrile" (sealsamas, lk. 408).

LENIN varemaltki osutas teadmiste tähtsusele sotsialismi ülesehitamisel. Juba 1902. aastal ta kirjutas: „Sotsialism... tugineb inimteadmiste kogu materjalile, eeldab teaduse kõrget arenemist jne." (Lenin. Teosed, V k., lk. 125). Kuid Kommunistliku Noorsooühingu kongressil teaduse omandamise ülesanne esitati noorsoo kasvatuses tähtsaima alusena, praktilise ülesandena, mille peab lahendama nõukogude kool. Süstemaatiliste teadmiste omandamine seati üldhariduse aluseks, niihästi eesmärgiga kujundada tõeliselt teaduslikku maailmavaadet, kui ka eesmärgiga luua polütehniline silmaring, mis vajalik ettevalmistumiseks majanduslikule tegevusele nüüdisaegsel tehnilisel baasil. LENIN samuti lahendas küsimuse suhtumisest möödunud aegade kultuurpärandisse, hukka mõistes proletkultlaste katseid keelduda selle kasutamisest.

Teaduse aluste omandamise LENIN tõstis esile kui haridustöö ülesande — vastukaaluks XX sajandi kodanliku pedagoogika mitmekujulistele teooriatele, mis omistasid põhilise tähtsuse mitte süstemaatilistele teadmistele, vaid teaduste meetodile või nende praktilisele kasutamisele. Nagu järgnevalt näidatakse, hindas LENIN kõrgelt ettevalmistust neis suunades, kuid arvas, et tõeline ettevalmistus on võimalik ainult teaduste aluste põhjaliku omandamisega.

LENIN omistas erakorralist tähtsust mitte ainult sellele, mida tuleb õppida, vaid ka sellele, kuidas tuleb õppida. Vana rahvakool oli peamiselt drilli ja tuupimise kooliks. Vastukaaluks sellele LENIN nõudis teadlikku õpetamist, sügavalt läbi mõteldud materjali:

„... vana õppimise, vana tuupimise, vana drilli asemele meie peame seadma oskuse omandada inimteadmiste üldsumma ja omandada selliselt, et kommunism ei oleks meil mingiks päheõpitud asjaks, vaid oleks selleks, mis teie endi poolt on läbi mõteldud..." (Lenin. Teosed, XXX k., lk. 408).

Õpetamisprotsessis on tarvilik kindlustada oskust rakendada omandatud teadmisi praktikas. On tarvis „muuta kommunism valmis päheõpitud valemitest, nõuannetest, ettekirjutustest, retseptidest, programmidest selleks elusaks asjaks, mis ühendab meie vahetatud tööd, muuta kommunism sellise praktilise töö juhtnõõrideks" (sealsamas, lk. 409). Selleks on tarvis kaotada kontakti puudus materjali raamatulise omandamise ja praktilise töö vahel. Kool peab andma oskuse iseseisvalt välja töötada kommunistlikke vaateid. Kuid ettevalmistamisel majanduslikule tegevusele „pole küllalt arusaamisest, mis on elekter; on

vaja teada, kuidas seda tehniliselt rakendada niihästi tööstuses, põllutöös, kui ka tööstuse ja põllutöö üksikutes harudes" (sealsamas, lk. 408).

Seda liiki õppetöö on keeruline ja kõik liigne on vaja eemaldada õppekursusest. Kuid põhimine materjal on tarvis mitte ainult läbi mõtelda, vaid ka kinnistada. LENIN astus üles ka nende vastu, kes muutsid õppimise mehaaniliseks tuupimiseks, samuti nende vastu, kes küllaldaselt ei hinnanud teadmiste kindluse tähtsust.

Nõue teadliku ja kindla omandamise, teooria ja praktika ühtsuse kohta said LENINI ettekandes põhimõttelise põhjenduse. Sel alusel pedagoogiline teadus omandas võimaluse edasi arendada nõukogude didaktika neid tähtsaid põhialuseid.

Kui teadmiste omandamine osutub kasvatustöö põhiülesandeks, siis ta lõppeesmärgiks tuleb tunnustada kommunistliku moraali kasvatamine. „On tarvis, et nüüdisaegse noorsoo kogu kasvatus-, haridus- ja õppetöö — nii juhataks LENIN — kujuneks kommunistliku moraali kasvatamiseks noortes" (sealsamas, lk. 409—410).

Oma kõnes Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil LENIN annab klassikalise ja koos sellega ka äärmiselt kokkusurutud määrangu selle kohta, mida tuleb mõista kommunistliku moraalina:

„Meie ütleme, et meie kõlblus allub täielikult proletariaadi klassivõitluse huvidele" (sealsamas, lk. 410).

„Meie ütleme: kõlblus on see, mis aitab kaasa vana ekspluataatorliku ühiskonna purustamisele ja kõikide töötajate koondamisele uut ühiskonda kujundavate kommunistide ümber" (sealsamas, lk. 411).

Kodanlus tõstab esile igavesed moraali normid, milledesse ta püüab kindlustada neid nõudeid ühiskondlikule käitumisele, mis teenivad ta huvisid. Proletariaat paljastab moraali klassiiseloому, kuid sugugi ei keeldu moraalsetest nõuetest. Proletariaadi seisukohalt moraalseks osutub see, mis aitab kaasa hävitada inimese ekspluateerimist inimese poolt, üles ehitada kommunistlikku ühiskonda.

LENIN vaatleb ka konkreetseid ülesandeid, milliseid on vaja lahendada kommunistliku moraali kasvatamise protsessis. Kui vanas ühiskonnas valitses drill, siis uues kasvatussüsteemis on vaja kindlustada teadliku distsipliini kasvatamist. Eriti teravalt ja otsustavalt LENIN näitab, et „ilma sellise koondamiseta, ilma tööliste ja talupoegade sellise teadliku distsipliiniga meie asi oleks lootusetu" (sealsamas, lk. 408).

Nõukogude noorsoo töödistsipliin ei tohi piirduda temale määratud ülesannete täitmisega. Selline käitumine mõnikord kajastab väikekodanlikku ideoloogiat; inimesed töötavad, kuid jäävad eemale ühiskondlikust elust, ei võta osa ühiskondlike ülesannete lahendamisest, ei abista teisi inimesi. Kommunistlikus vaimus kasvatamise ülesanne seisneb selles, et noorsugu hoolitseks üldise hüvangu eest. „Noorsooühingu liikmeteks olla, tähendab ajada asja nii, et anda oma töö, oma jõud ühisele asjale" (sealsamas, lk. 415).

Noorsugu peab aktiivselt osa võtma töötajate võitlusest parema tuleviku eest, uue ühiskonna ülesehitamisest, ja see on meie kasvatussüsteemi tähtsaimaks põhimõtteks. Juurdekasvav noorsugu saab „õppida kommunismi ainult sidudes iga oma sammu õppimises, kasvatamises ja harimises proletaarse ja töötajate pideva võitlusega vana ekspluataatorliku ühiskonna vastu“ (sealsamas, lk. 413).

Osavõtt uue ühiskonna ülesehitusest peab väljenduma üldkasulikus majanduslikus ja kultuurilises töös. On tarvis, „et igapäev igas külas, igas linnas noored lahendaksid praktiliselt üht või teist ühistöö ülesannet, olgugi kõige väiksemat, olgugi kõige lihtsamat“ (sealsamas, lk. 417).

LENINI tõi rea praktilisi näiteid üldkasulikust tööst: kongressil tema esinemise ajal osutusid sellisteks ülesanneteks — kirjaoskamatus e likvideerimine, töö linnalähedaste majapidamiste abistamiseks, osavõtt võitlusest puhtuse eest. Kommunistlikku noort tuleb varastest aastatest (alates 12. eluaastast) kasvatada teadliku ja distsiplineeritud tööga.

LENINI juhis kommunistliku kasvatus e kohta käib ka Kommunistliku Noorsooühingu töö kohta tervikuna. LENINI teravalt kritiseeris drillimise ja tuupimise kooli. Ometi ka vanas koolis ei tule kõik täielikult välja visata: temaski leidub väärtuslikke elemente, mida ei tule jätta tähele panemata, mida on vaja ära kasutada.

LENINI poolt Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil esile tõstetud põhilased osutusid selleks põhimõtteliseks baasiks, mille alusel on ehitatud nõukogude kasvatussüsteem. Leninlikku õpetust on edasi arendatud LENINI geniaalse järglase, SUURE STALINI juhistes, samuti ka Partei määrustes kooli kohta, mis on vastu võetud sm. STALINI initsiatiivil. Punase niidina läbib neid määrusi hoolitsemine süstemaatiliste teadmiste teadliku ja kindla omandamise eest, kasvatus-töö tõstmise eest kõrgemale tasemele.

Suur Isamaasõda tekitas leninlike põhilause te järelekatsumiseks kohaseid tingimusi: nõukogude kool, mis arenes LENINI-STALINI ideede vaimus, on välja kannatanud sõja rasked katsumised.

NSVL RKN 21. juuni 1944. a. määrusega seati sisse nõukogude koolis lõpueksamid, samuti ka küpsuseksamid. See oli leninlike nõudmiste kindlustamise ja edasiarendamise ueks vormiks kooli haridustöös. Tootmistegevusse tõmmatud noorsoo jaoks organiseeriti töölis- ja maanoortekoolid.

Leninlikud põhilased kommunistliku moraali kasvatamise kohta leidsid väljenduse „Õpilaste käitumisreeglites“ ja hariduse rahvakomissariaatide käskkirjades, mis seadsid päevakorda küsimuse teadliku distsipliini tugevdamise kohta, vastastikuse abi kohta töös, õppimises ja ühiskondlikus tegevuses.

Nõukogude pedagoogiline teadus, tuginedes leninlikele-stalinlikele juhiste le ja, esmajärjekorras, põhilause te le, mis on avaldatud LENINI

poolt Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil, on suutnud oluliselt läbi töötada õpetuse teaduste aluste omandamise, teadmiste teadliku ja kindla omandamise, teadliku distsipliini kasvatamise, teooria ja praktika ühendamise kohta õppe- ja kasvatustöö protsessis.

Kustumatu valgusega valgustab LENINI kõne ÜLKNÜ III kongressil nõukogude kooli ja pedagoogika arenemisteed. Koos kogu nõukogude õpetajaskonnaga ka eesti õpetajad peavad kindlustama silmapaistva leninliku dokumendi tundmaõppimist ja elluviimist, mille kahekümneviieaastane juubel on suureks pühaks noorsoole, õpetajaskonnale ja pedagoogilisele teadusele.

Muistseist idaslaavlasist.

HILDA MOOSBERG.

1.

Ajalooteadus Nõukogude Liidus on teinud suuri edusamme. Kui pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu ajaloorinnet oli teataval määral kahjustanud ajaloolane Pokrovski oma koolkonnaga, siis tänu Nõukogude valitsuse, bolševike partei ja isiklikult sm. Stalini tähelepanule nõukogude ajaloolased on ületanud teoreetilise mahajäämise ja loovas uurimistöös lahendanud rohkesti mitmesuguseid probleeme, taotledes N. Liidu ajaloo sünteesi, lähtudes marksistliku ajalookäsituse teooriast.

Reas Teaduste Akadeemia ajalouurimis-instituutides ja ülikoolide juures töötavad suured kollektiivid teadlasi. Süstemaatiline ajaloomaterjalide publitseerimine ja monograafiate avaldamine võimaldas ajaloolastel asuda meie sotsialistliku kodumaa ajaloo monumentaalse koguteose koostamisele. See on Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituudi ja Materiaalse Kultuuri Ajaloo Instituudi algatatud 12-köiteline Nõukogude Liidu Ajalugu, mis hõlmab, lähtudes sm-te Stalini, Ždanovi ja Kirovi märkustest, kõigi N. Liidu rahvaste ajaloo. Sellega on tehtud võrdlemisi palju Liidu vabariikide rahvaste ajaloo uurimise alal. Suure Isamaasõja alguseks oli juba 6 köidet koostatud ja trükivalmis, teised olid käsil. Seda suurt kollektiivset tööd võiks nimetada ajaloolaste uurimistöõ tulemuste kokkuvõtteks, kuid ühes sellega ka teenäitajaks tulevases töös, sest koguteose koostamisel selgusid kõik lüngad ja probleemid, mis pole veel lahendatud. Tuleb mainida, et peale selle kollektiivse töö on veel palju teisigi, näit. N. Liidu kodusõja ajaloo koostamise kollektiiv (toimetanud 2 köidet), Diplomaatia ajaloo kollektiiv jt.

2.

Paljude N. Liidu ajaloo küsimuste reas üheks printsiipiaalse tähtsusega probleemiks, mis pole kaugeltki veel lahendatud, on praegu slaavlaste geneesi, s. o. tekkimise ja slaavi hõimude arenemise probleem.

Endised kodanlikud ajaloolased, lähtudes indoeuroopa keelte ja sellega ka rahvaste arenemise teooriast, paigutasid slaavlaste algkodu Karpaatidesse ja oletasid, et alles VI—VII sajandil hakkasid üksikud hõimud siit laiali asuma. Nii nende arvates tekkisid lääne-, ida- ja lõuna-slaavlased. Tuntud vene slavist Šahmatov paigutas slaavlaste algkodu Väina jõe piirkonda. See teooria aga ei olnud põhjendatud ajalooallikatega.

Eriliselt tähtis on selle probleemi objektiivne lahendamine fašistliku ideoloogia väljajuurimisel ja ta lõplikul purustamisel, sest viimaste aastakümnete vältel on fašistlikud ajaloolased seda probleemi ja üldse rahvaste tekkimise küsimusi käsitleanud, lähtudes indoeuroopa alg-rahva teooriast ja imperialistliku vallutuspoliitika seisukohtadelt.

Saksa fašistlik „teadus“ kasutas nii uurimustes kui ka puhtpropagandalistes väljaannetes laialdaselt etnogeneesi küsimusi oma seisukohtade tõestamiseks, saksa noorsoo, armee ja rahva ideoloogiliseks mõjustamiseks.

Saksa natslik historigraafia kuulutas muistsed slaavlased ilma oma kultuurita rahvaks. Kultuuri loojateks ja kandjateks slaavi hõimude territooriumil kuulutati gootid või varjaagid, kellele omistati kõik, mis kannab kõrgema kultuuri nime.

Fašistlikus kuukirjas „Germanen-Erbe“ (nr. 9—10, 1942) näiteks Paul Grimm, kirjeldades üht Ukraina kiviaja kalmet, ilma mingi põhjenduseeta nimetab seda germaanlaste omaks. Seega peab ta Ukrainat juba vähemalt kolmtuhat aastat e. m. a. asustatuks germaanlastega.

Kurikuulus hitlerlik rööviija Rudolf Stampfuss, pidades ennast arheoloogiks, riisus ja vedas Saksamaale Ukraina ja Musta mere ranniku rahvaste arheoloogilisi mälestusmärke kui germaanlaste kultuuri sünnitusi.

Kui saksa röövvallutajad olid Krimmist välja kihutatud, ruttasid Nõukogude teadlased kohale, et kontrollida, mis on juhtunud siinse rikkaliku kohaliku arheoloogilise materjaliga, mis oli kogutud enam kui saja aasta vältel (Krimmis esimesed kaevamised teostati möödunud sajandi 30-ndail aastail) Krimmi muuseumidesse: Kertšis, Feodosias, Sudakis, Sevastopoolis, Hersonessoses, Simferopoolis, Bahtšisarais ja mujal. Nad leidsid, et suur osa sellest oli ära veetud Saksamaale ja tõendiks oli jäetud omapärased, Stampfussi allkirjaga teatiseid: „Zurückgeführt nach Deutschland“ — s. o. nii, nagu oleksid nad saksa rahva mälestusmärgid ja sellepärast Saksamaale tagasi viidud. Tegemist on aga tüüpilise, kohaliku rahva geneetiliselt areneva kultuuriga, nagu näit. Rooma aja (I—III sajandil m. a.) või VI—X sajandi koobasehitistega ja suurte kindlusmüüridega asulad—linnused Eski Kermen ja Mangup-Kale, mille kaevamistest autor on isiklikult osa võtnud. Teades materjali peab tähendama, et see ei ole mingi gootide sissetoodud kultuur, vaid kohalik nähtus, mis on mõjustatud võrdlemisi tugevalt Bütsantsi ekspansiooniga sissetunginud kultuurist (näit. templid värviliste

mosaiikpõrandatega, kindluste müüride konstruktsioon, ehted, keraamika jne.). Kõik see tunnistatakse germaanlaste kultuuriks ja veetakse Saksamaale propaganda otstarbeks.

On teada, et hunnide eest põgenedes mõningad rühmad goote asusid N. Liidu lõunaossa, osaliselt ka Krimmi, kuid midagi uut nad ei toonud ja assimileerusid ajajooksul kohaliku rahvaga, nii et neist ei ole jäänud järgi mingisuguseid jälgi.

Teatavasti Stampfussid järgivad saksa arheoloogi Kossinna't, kes ammu enne fašistide võimule tulekut püüdis põhjendada ideoloogiliselt suure saksa rassi õigusi kui mitte maailma, siis vähemalt kogu Ida-Euroopa valitsemiseks. Kossinna tundis väga hästi materjali ja valdas täiuslikult uurimise tehnikat, sellepärast mõistis ta vähemalt väliselt osavalt tõestada oma teadlikult võltsitud seisukohti.

Selleks, et paljastada seda ajalooallikate teadlikku võltsimist ja ümber lükata selles avalduvaid imperialistlikku vallutuspoliitikat õigustavaid seisukohti, oli vaja objektiivseid ja põhjalikke uurimisi etnogeneesi ja eriliselt slaavlaste etnogeneesi alal.

Rida nõukogude teadlasi: akadeemikud Deržavin¹⁾ ja Grekov²⁾, professorid-doktorid Artamonov³⁾, Udaltsov⁴⁾, Rõbakov⁵⁾, Tretjakov⁶⁾, Tihhanova⁷⁾ jt. on pööranud sellele küsimusele erilist tähelepanu.

1) Н. С. Державин. Об этногенезе древнейших народов Днепровско-Дунайского бассейна. „Вестник Древней Истории“, 1939, I.

Сам. Сборник статей и исследований в области славянской филологии. 1941.

Сам. История Болгарии.

Сам. Происхождение русского народа. 1944.

2) Б. Д. Греков. Образование русского государства. Изв. АН. Серия ист. и фил., вып. 3, 1945.

3) М. И. Артамонов. Спорные вопросы древнейшей истории славян и Руси. „Краткие Сообщения Ин-та Ист. Матер. Культ. АН, в. 6, 1940.

4) А. Д. Удальцов. Начальный период восточно-славянского этногенеза. „Исторический журнал“, 1943, № 11—12.

Сам. Теоретические основы этногенетических исследований. Изв. АН. Серия ист. и фил., в. 6, 1944.

5) Б. А. Рыбаков. Анты и Киевская Русь. „Вестник древней Истории“, кн. I, 1939.

Сам. Ранняя культура восточных славян. „Исторический журнал“, 1943, № 11—12.

6) П. Н. Третьяков. Расселение древне-русских племен по археологическим данным. „Советская Археология“, IV.

Сам. Некоторые вопросы этногонии восточного славянства, „Краткие сообщения Ин-та Ист. Мат. Культ. АН, V, 1941.

Сам. Северные восточно-славянские племена. „Материалы и исследования по археологии СССР“, № 6, 1941.

Сам. К истории племен верхнего Поволжья в первом тыс. н. э. „Материалы и исследования по арх. СССР“, № 5, 1941.

Сам. Восточно-славянские племена накануне образования Киевского гос-ва. Изв. АН. Серия ист. и фил., № 3, 1945.

7) М. А. Тиханова. Культура Западных областей Украины в первые века н. э. „Материалы и исследования по археологии СССР“, № 6, 1941.

Сам. Вопросы этногонии славянства и сложение русского народа в работах Н. Я. Марра, рукопись.

Oma uurimused on nad rajanud rikkalike materjalide tundmisele. Nad on kasutanud rohkesti lingvistilisi, arheoloogilisi, entograafilisi, kirjalikke jm. allikaid, mis võimaldas selle suure probleemi uurimist tõsta kõrgele teaduslikule tasemele.

3.

Nüüd on kindlalt tõestatud, et indo-euroopa keeleteaduse etnogeneesi teooria ja sellega ka muistsete slaavlaste etnogeneesi skeem — ühisest algkodust, ühisest slaavi-algrahvast, kes selle teooria järgi hiljem jagunes üksikuteks harudeks — on väljamõeldud müüt, millel ei ole midagi ühist inimühiskonna arenemise tõelikkusega. N. J. Marr tabavalt nimetas seda õpetust „mitte rahva poolt, vaid kabinettides loodud müüdiks, raamatulikuks, lingvistika tööteooria postulaadiks, sest ta aluseks on võetud hiljem ühtunud keelenähtused, mida on võimatu seletada selle elutu hüpoteetilise skeemiga“.⁸⁾ Teises kohas N. J. Marr tähendab väga sügavamõtteliselt „kohaliku slaavlaste, konkreetset venelaste, nagu nähtavasti ka soomlaste formeerimises, tuleb arvestada tegelikku esiajaloolist rahvastikku mitte kui mõjude lätet, vaid kui loovat materiaalselt jõudu“.⁹⁾ Ja see on tõesti nii.

Arheoloogiline ja keeleline materjal, eriliselt N. J. Marri uurimused, näitavad indo-euroopa skeemile diametraalselt vastupidist rahvaste ja keelte arenemist.

Vaadeldes inimühiskonna ajaloo protsessi üldistatuna võib konstateerida, et ürgaja inimesed elasid väikeste rühmadena üksteisest isoleeritult. Seda tõestab näiteks kiviaja asulate levik. Neid on nõukogude ajal võrdlemisi rohkesti avastatud ja uuritud. Näiteks, kui vanema kiviaja asulaid enne Oktoobrirevolutsiooni oli teada ainult mõni üksik, siis nüüd on neid avastatud üle 200 ja paljud neist on võrdlemisi põhjalikult uuritud. Kuid üldiselt neid on vähe, mis näitab, et asustus oli väga hõre. Nii oli lugu ka nooremal kiviajal ja osalt pronksiajal, mil sugukonnad olid üksteisega lähemalt seotud ainult hõimu piires; seega võis hõimul tekkida ühine, nn. hõimu keel. Kuid hõimud ise olid veel liiga nõrgalt üksteisega seotud, nende valduses olid suured, hõredalt asustatud territooriumid suurte asustamata vahemaadega. Loomulikult ei võinud siin olla ühist suurt rahvast ega võinud neil olla ka ühist keelt, sest keel, nagu teada, on suhtlemise vahend. Keel, nagu inimühiskondki arenes stadiaalselt madalamalt astmelt kõrgemale — paljude keelte ühinemise joonel. Keele ja mõtlemise arenemine on lahutamata seoses. Mida algelisem oli mõtlemisvõime inimesel, seda primitiivsem oli keel. Kuid keele ja mõtlemise tekkimine ja arenemine on tingitud inimese tööst, mis eraldab nimesed

8) Н. Я. Марр. Избр. работы, т. V, стр. 47.

9) Н. Я. Марр. Избр. работы, т. V, стр. 306 и т. I, стр. 313.

loomariigist. Kui algeline ka töö on, peavad inimesed tööprotsessis astuma omavahelistesse suhetesse, — siin areneb keel nn. „geneetilisest“ keelest ikka kõrgemale.

Põllunduse ja karjakasvatuse tekkimisega, tootlike jõudude edasiarenemisega, metalli leiutamisega, tööjaotuse laienemisega tekib lisaprodukt, sugukondlik kord hakkab lagunema. Tekib eraomand ja ühes sellega vahetus—kaubitsemine. Ühiskond diferentseerub, tekivad sõjad lisaprodukti pärast. Sel nn. „sõjalise demokraatia“ staadiumil muutub hõimude kokkupuutumine palju tihedamaks ja pidevamaks. Siin — niinimetatud üleminekuajajärgul ürgajast klassiühiskonda — tekib rahvas pikaldase ja keeruka ühiskondlik-majandusliku arenemise protsessi tulemusena. Näiteks roomlastel, kolm võimu moodustasid rooma rahva „populus romanus'e“. Nii oli kreeklastel, nii oli ka eestlastel, kes olid hakanud rahvaks muutuma m. a. esimese aastatuhande vältel jne. Antiikajal olid veel suuremad ühendused. Ateena rahvas näit. moodustas osa suuremast Joonia liidust, mis oli omakorda osa helleenide rahvastikust. Kuid olid ka teissugused ühendused, näiteks Pärsia Kyrose või Makedoonia Aleksandri riigid, millised kandisid ajutist iseloomu ja võisid mõjustada üksikute rahvaste keeli ja sotsiaalset elu ainult osaliselt.¹⁰⁾ Nii siis orjapidajate formatsioonis ja ka feodaalses korras eksisteerivad rahvad, kes pole kaugeltki moodustanud veel pidevat ühtsust. On teada, kui suur on rahvaste arv keskaja algul. Näiteks germaanlaste nimetuse all ei või mõista ühist rahvast, sest see üldine nimi hõlmab palju rahvaid, näit. saksid, aelanid, tüüringid, langobardid jt.

Alles kapitalismi tekkimisega kujunevad rahvused — natsioonid — tugeva majandusliku, poliitilise ja kultuurse seostusega. Stalin oma teoses „Marksism ja rahvusküsimus“ näitab, et natsiooni tunnuseks on ühine keel, territoorium, majanduslik elu ja psüühiline meelelaad, mis väljendub ühises kultuuris. Rahvaste tekkimise kohta ütleb Stalin järgmist: „Praegune itaalia rahvas tekkis roomlastest, germaanlastest, etruskidest, kreeklastest, araablastest jt. Prantsuse natsioon kujunes gallidest, roomlastest, brittidest, germaanlastest jt. Seda peab ütleva ka inglaste ja teistest rassidest ja hõimudest koonduvate rahvaste kohta.“¹¹⁾ Sellega oleme väga lühidalt jälginud inimühiskonna arenemise protsessi ürgaja väikestest rühmadest järjest suurenevate ja tugevnevate ühendusteni. Just samuti areneb ka keel. Oleme veendunud, et tulevases kommunistlikus ühiskonnas see ühendus saab veel suurem kui seni tuntud ühendused.

Kuid kogu seda protsessi peab jälgima iga konkreetse rahva ja keele uurimise juures, lähtudes konkreetsest olukorrast, omapärasustest, seostustest jne.

10) Vaata. А. Д. Удальцов. Теоретические основы этноген. исследований. Изв. АН. Серия ист. и фил., 6, 1944.

11) И. В. Сталин. Марксизм и национальный вопрос.

4.

Siirdudes slaavlaste juurde peab tähendama, et slaavlased, nagu teisedki rahvad, on pikaldase ja keeruka arenemise tulemus, mille üksikasju pole kaugeltki veel jõutud välja selgitada. Kuid on täiesti selge, et idaslaavlased sinna, kust neid leidis säilinud vanim vene ajaraamat¹²⁾, ei ole mitte sisse rännanud VI—VIII sajandil, vaid on arenenud pidevalt neis kohtades, alates juba kiviajast peale. Idaslaavlased hakkasid kujunema mitmesugustest erirühmadest. Kaks suuremat ida-protoslaavlaste (kasutan seda terminit tingimusi, kui *terminus technicus*'t) rühma arenesid kaua aega oma erinevaid teid, kuni algas nende ühinemine. Need on kirde- ja lõunarühmad, mis sisaldavad eneses veel küllalt erinevaid rühmitusi. Suure, peamiselt arheoloogilise materjali põhjal on püütud selgitada mõlemate rühmade pidevat arengut, alates nooremast kiviajast kuni slaavi hõimude koondumiseni Vene-Kiievi riigiks. Kuid see teooria autohtoonselt slaavlaste tekkimisest ei eita liikumist, segunemist, ristumist ja ühinemist üksikute hõimude ja rühmade vahel, mis sünnib paratamatult teatavail arenemise astmeil.

5.

Proto- ehk esislaavlaste kirderühm ei olnud mingisugune sotsiaal-poliitiline tervik, vaid erineb lõunarühmast üldise arenemise tasemega ja vastavalt sellele oma iseärasustega.

Slaavi hõimude mälestusmärkidega hakkasid vene arheoloogid tegelema juba möödunud sajandil. Kuid lähtudes varest teooriast slaavlaste hilisemast sisserändamisest, nad tunnistasid slaavlaste omaks ainult X—XIV saj. mälestusmärke¹³⁾, s. o. ajastust, mil need hõimud juba kadusid ajaloo arenilt, sellepärast nende töö ei andnud midagi slaavi hõimude mineviku ajaloo selgitamiseks.

Nõukogude arheoloogid, tutvudes selle materjaliga, hakkasid süstemaatiliselt uurima vanemate sajandite mälestusmärke. See võimaldas selgitada lokaalseid iseärasusi ja geneetilist seost vanemate ja nooremate mälestusmärkide vahel.

Esislaavlaste kirderühm hõlmas territooriumi Dnepri ülemjooksul, Desna, Oka ja Volga vahelise ala, Väina ülemjooksu, Ilmeni järve ja Volhovi rajoonid, kuhu vana teooria kohaselt slaavlased pidid jõudma VIII—X sajandil (rännates Karpaatidest välja VI—VII sajandil). Just seda aega hakkasid nõukogude arheoloogid uurima. Selgus, et mingi-

12) „Повесть временных лет“, koostatud XII saj. algul, säilinud paljudes hilisemates vene kroonikates, alates XIV sajandist.

13) А. А. Спицин. Протокол заседания Отделения русской и славянской археологии. Русского Арх. Общ. 20. XII, 1900. Записки Русского Арх. Общ., т. XII (новая серия), стр. 405.

Сам. Расселение древне-русских племен по археологическим данным. „Журнал Министерства Просвещения, VIII, 1899.

sugust uute rahvaste sisserändamist ei olnud, mingisugust uut kultuuri ei ilmunud. Selle aja mälestusmärgid räägivad geneetilisest seotusest X—XII sajandi mälestusmärkidega ja mitmeist lokaalseist erinevustest. Jälgides sel territooriumil asuvate inimeste ühesugust sotsiaal-majanduslikku taset, on arheoloogid selgitanud näit. VI—X sajandi kohta 4 üksteisest erinevat rühma. Nad erinevad matmisviisi, elamute ehituse ja teiste asjade poolest: 1) praeguses Novgorodi rajoonis osutuvad näiteks suured kõrged kääpad, nn. „sopkad“ kollektiivseiks matmispaikadeks laibapõletamisega; 2) Smolenski piirkonnas on jälle pikad kääpad, samuti kollektiivsed ja laibapõletamisega; 3—4) Oka ja Desna rühmal olid kalmeks ümmargused kääpad; ka laiba põletamisega, väikeste erinevustega. On võimatu peatuda siin teiste iseärasuste juures. Kuid on kindel, et nende alusel uurijad võisid lokaliseerida vene vanimas ajaraamatus loeteldud VI—VIII saj. hõimud (Novgorodi „sopkad“ olid sloveenide omad, Smolenski pikad kääpad kriivitsite omad jne.). Kuid see ei võinud rahuldada uurijaid. Nad asusid järk-järgult ikka vanemate aegade mälestusmärkide uurimisele ja leidsid ka seal iseärasusi ja seost vanemate ja nooremate aegade vahel.

Eriti põhjalikult on uuritud Volga jõe ülemjooksu ja Volga lisajõgedega Mologa, Šeksna rajooni, osalt ka Oka jõgikonda, sest siin toimusid suured ehitustööd seoses Moskva-Volga kanali ja muude ehitustega. Siin oli avastatud üle 200 mälestusmärgi, mis hõlmasid aega neoliitikumist kuni varase keskajani. Osa neist on võrdlemisi põhjalikult uuritud, mis võimaldas suuremat ülevaatepilti siinse inimühiskonna arenemisest.¹⁴⁾

Selgub, et mainitud VI—X sajandi mälestusmärgid on geneetiliselt seotud III—V sajandi materjaliga. Inimesed elavad väikestes kindlustatud asulates (arvatavasti suurte patriarhaalsete peredena). Uheks huvitavamaks asulaks-linnuseks on nn. Bereznäki linnus (Volga ülemjooksul) Sonohta jõe ääres Bereznäki küla all). Ta eksisteeris III—V sajandil. Kõigil elanikel oli ühine majapidamine, ühised karjalaudad, ühised aidad ja ka ühine nn. „esivanemate majake“, kuhu maeti oma surnud (õigemini põletatud surnute tuhk). See on väike tavaline puuehitus, mis säilib vjätitsite ümmargustes kääbastes kuni X sajandini.

Kindlustatud linnused ulatuvad esimese aastatuhande keskeni e. m. a. ja kannavad üldist nime — Djakovo kultuur (üks sarnane linnus oli avastatud ja uuritud Moskva lähedal Djakovo küla all — siit selle kultuuri nimetus). Nende tekkimine oli arvatavasti seoses põllunduse ja karjakasvatuse edasise arenguga (ehkki põllunduses valitseb aletegemine), raudriistade tarvituselevõtmisega. Raudasju on küll vähe, eriti vanemates asulates, sest seda saadi vahetuse teel arvatavasti Baltimaadelt. Teisel sajandil e. m. a. hakatakse soomaagist rauda

14) П. Н. Третьяков. К истории племен Верхн. Поволжья в I тыс. н. э. Материалы и исследования по арх. СССР, № 5.

tootma, mis loob tugevama aluse vahetusele. Siis võisid tekkida hõimude vahel tihedamad suhted ja sellega teatav ühtsus materiaalses kultuuris vastavates lokaalseis rühmitustes, millest oli jutt ülalpool.

Olles võrdlemisi kaugel antiik-maailmast, näit. Rooma riigist, ei kajastanud siin temaga seotud suursündmused kuigi tugevalt. Ajaloo arenemise protsess oli toimunud siin võrdlemisi sõltumatult oma rada, ilma suuremate välismõjudeta.

Suuremad muudatused sünnivad siin esimese aastatuhande teisel poolel ja on seotud üleminekuga intensiivsemale põllundusele. Tretjakov näitas, et raudsahkade leiud on pärit X—XI sajandist, kuid ta oletab, et paarsada aastat enne seda võis olla tarvitusel juba puusahk.¹⁵⁾ Sahkadra kultuuri süvenemisega VIII—X saj. muutub terve majandus intensiivsemaks ja võimaldab väiksemate perekondade eksisteerimist, sellega külakogukonna kujunemist, millele vastavad uut tüüpi asulad. Näiteks võib olla nn. Borševo linnus Doni jõe ülemjooksul.¹⁶⁾ See on suur asula, mis on tekkinud VIII s. Kaevamistel on siit leitud palju elamute jäänuseid, mis grupeeruvad erirühmadesse, kus elasid veel patriarhaalsed perekonnad. Vahetamine muutub ikka intensiivsemaks, hõimude liidud püsivamaks. Just selle aja mälestusmärkidest võib jälgida kirdepoolsete protoslaavlaste osalist levimist lõuna- ja idasuunas uute ja paremate põllumaade otsimisel, mille tulemuseks oli kokkupuutumine idaslaavlaste lõunarühmaga. See sünnib umbes VIII sajandil, mil nad muutuvad lõplikult slaavlasteks.

6.

Idaslaavlaste lõunarühm oli selleks ajaks samuti ära käinud pika ajaloolise arenemistee. Välismõjud olid siin tihti väga tugevad. Selle rühma territooriumiks arvatakse Dnepri jõe kesk- ja osaliselt alamjooksu rajooni. Siin sündis arenemine palju kiiremini kui kirde-slaavlastel, sest siin viljakatel maadel tekkis põllumajandus palju varem ja andis suuremat saaki. Kiievi lähedal Tripolje küla all oli juba möödunud sajandi lõpul arheoloog Hvoiko poolt avastatud ja nüüd nõukogude-ajal põhjalikult uuritud omapärane noorema kiviaja kultuur — nn. Tripolje kultuur. III aastatuhandest e. m. a. suurt osa etendas siin juba maaharimine kõpla abil. Oli tuntud rida teraviljaliike. Keraamika oli hästi arenenud. Elamud olid nii asetatud, et võib oletada sugukonna eksisteerimist, naiste kujukeste leiud lubavad väita, et kehtis veel emaõiguslik sugukonnakord. Ka karjakasvatus oli siin vanem. Kõik see võimaldas siin antiikkultuuri omandamist ja ta arendamist omapäraseks kõrgeks kultuuriks. See algabki umbes

15) П. Н. Третьяков. Восточно-славянские племена накануне образования Киевского государства.

16) П. П. Ефименко. Раннеславянские поселения на Среднем Дону. Сообщения Гос. Ин. Ист. Матер. Культуры, 2, 1931.

VIII sajandil e. m. a. Kuigi seni on halvemini uuritud pronksi- ehk nn. kimmerlaste aeg, on siiski sellegi aja kohta võimalik tõestada pidevat arengut. Järgnev sküütide aeg VII—II saj. e. m. a. on esitatud võrdlemisi rikkaliku materjaliga. Väga olulised on Herodotosel toodud kaks legendi sküütide tekkimise kohta.

1. Zeus'il ja Borüsthene (Dnepri) tütre sündis esimene inimene Targitai, kellel oli kolm poega: Lipoksai, Arpoksai ja noorem Koloksai. Edasi jutustab legend, et taevast tuli kingituseks (arvatavasti Zeus'ilt) kuldader, ikkepuu, kirves ja kauss, mida valdas noorem poeg Koloksai ja sai valitsejaks. Nendest Targitai poegadest tekkisid hõimud: avhotid, katiarid, trassid ja nooremalt pojalt paralatid. Kõiki neid hõimusid kokku aga nimetati skolottideks. Prof. Udaltsov¹⁷⁾ arvab, et kuningat Koloksaid võidi häädada ka Skoloksai — siit skolotid-sküütide. See legend seob sküüte parempoolse Dnepri kaldaga, s. o. vanema sküütide maaga. Nimetus paralatid, nagu uurimised näitavad, tähendab adraga põlluharijaid, just sellepärast neid peetigi peahõimuks, kes oli tekkinud „kuningast“. Herodotosele võis jutustada selle legendi nimelt skolot-paralat, kes oli uhke oma päritolu üle. Nad kauplesid Olbiaga (Kreeka koloonia Lõuna-Bugi suudmes), kus Herodotos võiski kohtuda jutustajaga.

2. Kui Herakles ajas sküütistepides Heryoni härgi, kohalik jumalanna (kellel poolkeha naise ja pool mao oma ja kes asus ühes koopas Dnepri pahempoolsel kaldal), ajal, mil Herakles magas, varastas härjad ja oli nõus neid tagasi andma ainult pärast seda, kui temal Heraklesega sündis 3 poega: Agatürs, Helon ja Sküütos — need ongi sküütide esivanemad. Nendest ainult Sküütos jõudis lasta Heraklese vibuga ja võis panna enese ümber Heraklese vöö. Sellepärast ta jäi siia ja sai sküütide kuningatedünastia alustajaks. Siin esinevad kari ja vibu, mis tõestab, et tegemist oli rändkarjakasvatusega. Nagu näha, mõlemad legendid räägivad sküütide autohtoonsusest, s. o. tekkimisest kohapeal ja mitte ühest rahvast, vaid paljudest hõimudest. Paralatid-sparalatid on põlluharijad ja vastavad teatud teisendusega Prökopiuse (Bütsantsi ajaloolane VI saj.) sporidele, keda ta nimetab slaavlaste esivanemate seas, või Jordanese sporidele, vene vanimas ajaraamatus mainitud poli-poljanidele jne. Põhja pool paralattidest, s. o. Dnestri ja Bugi ülemjooksudel ning põhja pool Pripetit asusid nevid, kes hiljem moodustasid veneetide hõimude lõunarühma.

Skolottide-sküütide hõimud olid intensiivsema põllunduse tõttu pidevas vahetuses mitte üksnes üksteisega, vaid ka kaugemate rahvastega, näit. Lääne-Hallstattiga (kõrgeim vanema rauaaja kultuur Lääne-Euroopas), kreeka koloonia Olbiaga, Traakiaga, Dnepri ja Doni vahel asuvate nomaadidega jne.

17) А. Д. Удальцов. Начальный период восточно-славянского этногенеза, „Истор. Журн.“, № 11—12 1943.

Hõimud ja hõimudeliidud olid omavahel kas sõjajalal või lepingu-
tega saavutatud rahu, seega liidus, — siin hakkasidki tekkima rahvad.
Arvatakse, et skolottide-sküütide ja nevrīde ühendus V—IV saj. e. m.
a. moodustavad idaprotoslaavlaste lõunarühma, mida võib eraldada
ainult tingimusi sellest suurest slaavi rahvaste tekkimisest, mis algab
peaaegu samal ajal, s. o. II—I — I—II saj., mil kujunevad ka lääne-
ja lõuna-slaavlased. Sellejuures aga on võimatu peatuda, sest see on
omaette suur teem.

Sküütide kultuuri jälgides peab tähendama, et ta oli kõrge ja jõuline
ning sotsiaalselt diferentseeritud. Näit. matmisviisis kõrvuti suurte
kääbastega, mis sisaldavad väga palju panuseid, leiame väikesi ja
väheste asjadega kääpaid. Sküütide kääbastes ja nende suurtes kind-
lustatud linnustes leidub rohkesti asju, mis on valmistatud Kreeka
emamaa linnades ja ta kolooniates. Kuid sküüdid ei rahuldu sellega,
nad nõuavad kreeka meistritelt kunstipalu oma maitse järgi. Näit.
Kull-Oba (Kertsīs) vürsti-kääpas leitud hõbevaas, ehk jälle Tšertom-
lõki (Nikopoli lähedal) nn. „kuninga-kääpast“ hõbeda ja kullasegust
vaas on ilustatud stseenidega sküütide elust (hobuse taltsutamine,
hambatõmbamine, haavasidumine jne.).

Edasi hakkab sküütidel enestel tekkima käsitööstus. Rikaste sküü-
tide, eriti nende vürstide kääbastes on leitud rohkesti kuld- ja hõbe-
asju. Seda said nad müüdnud põllu- ja karjakasvatuse saaduste eest.
Rohkesti on kõiksugu ehteid ja ilustusi loomakujutustega — sellepärast
nimetatakse seda tihti „looma-stiilikiks“. Neil olid omapärased suured
pronksist katlad toiduvalmistamiseks, mis võib olla olid tarvitusel
sõjaväes, kuid võivad olla ka suurte patriarhaalsete perekondade eksis-
teerimise tõendiks. Nad elasid suurtes kindlustatud linnustes. Sküüti-
del sugukondlik kord lagunes ja tekkis „sõjaline demokraatia“ — nad
hakkasid muutuma rahvaks, ning katkestamata areng oleks loonud
klassiühiskonna juba tol ajal. Kuid uued sündmused said selle arene-
mise pidurdajaks. Sküütide kultuur V—III saj. e. m. a. hõlmas terri-
tooriumi Dnepri jõe kesk- ja alamjooksul ja peaaegu kogu Mustamere
põhjaranniku. Alates Kubanist kuni Bugi jõeni on rohkesti sküütide
kääpaid. See kultuur on geneetiliselt seotud järgmise astmega mainitud
territooriumil — nn. sarmaatide kultuuriga (II saj. e. m. a. kuni II saj.
m. a.). Selle kultuuri omapärasus on seoses mõningate nomaadide hõi-
mude sissetungimisega Kaspia mere äärest ning kreeka süsteemi lange-
misega Rooma riigi võimu alla. Tulemuseks on endiste sküütide ja
Kreeka linnade elavate kaubanduslike suhete katkemine. Kuld- ja
hõbeasju näib märksa vähem, vormid ja ilustused muutuvad jämeda-
maks jne.

Kuid nii nagu sküütide nime all olid ühendatud paljud hõimud, nii
oli lugu ka sarmaatidega. On püütud seletada ka selle termini tekki-
mist. Kuid tõenäolisem on siin asjaolu, et teatud ühe hõimu nimi kantī

üle suurele hulgale hõimudele ja muutus hiljem suurel territooriumil asuvate hõimude üldnimetuseks. See on väga tavaline nähe ajaloos, mitte üksi vanimatel, vaid ka hilisematel aegadel, kus näeme, et tervele rahvale antakse ühe hõimu nimi. Nagu soomlased hakkasid eestlasi nimetama virulasteks, ühe hõimu, s. o. virulaste järgi, sest need olid kõige lähemad naabrid soomlastele, samuti on arvatavasti eesti keeles tekkinud „vene“, „läti“ nimetused jt.

Sel ajal, kui sarmaatide ja veidi hiljem alaanide hõimud tungivad sküütide hulka ja segunevad, nihkub osa paralattidest-skolottidest veidi põhja poole ja ühineb, nagu juba nägime, II saj. m. a. nevrudega. Selle liidu mälestusmärkideks on suured matuse-urnide väljad. Sel ajal ilmub Rooma kirjalikes allikates slaavi nimi ja on tõenäoline, et ta on tekkinud aja jooksul uuendunud endise sküütide-skolottide nimest: — „skolot“ — „sklav“ — „slav“. Slaavi nimetus on seotud lõunaslaavlastega.

Järgmisele astmele mainitud territooriumil III sajandist peale on iseloomulik suurte hulkade ühendatud barbarihõimude liikumine Rooma riigi suunas, kuhu neid meelitasid muinasjutulised rikkused. Nende hõimude eesotsas olid gootid, kelle kultuur oli võrdlemisi madal ega toonud midagi uut kohalikule rahvale Musta mere põhjarannikul.¹⁸⁾ Viimased uurimised on näidanud, et gootide põhjamaine kodu on müüt. Arvatakse, et nende hõimud on tekkinud Kesk-Euroopas. Gootide liidus teiste hõimude liidud ei lagunenud, vaid just vastupidi, võitluses gootidega III—IV saj. tekkis nn. antide liit, mis on endise paralattide-skolottide-nevrude ühenduse laienemine ja süvenemine.¹⁹⁾ „Antide“ nimetust on uuritud ja mõned teadlased arvavad, et s. o. muundatud nimi: „veneed“ — „vend“ — „vent“ — „ant“. Antide kultuuri uurimine on alles alanud, seepärast on siin veel palju tume- dat. Sellest ajast on säilinud suured rikkalikud aareleiud ja mõningad muud mälestusmärgid.

Hunnide löökide all gootide liit laguneb ja jaguneb mitmeks rühmaks, mis segunevad aja jooksul kohalike rahvastega.

Kui hunnid tungisid Rooma riigi peale, tõmbasid nad enestega kaasa antide liidu. Aga seegi ei hävitanud antide ühendust, vaid aitas kaasa nende konsolideerumisele ja tähendas idaslaavlaste lõunarühma tekkimist, kes lõplikult formeerus slaavlasteks VI—VIII sajandil võitluses Bütsantsiga. Sel ajal nendega ühineb kirdepoolne protoslaavlaste rühm, mille tulemuseks oli idaslaavlaste lõplik väljakujunemine. Nad ühendasid eneses kõik selle kultuuri saavutused, mis oli tekkinud ja arenenud ammu enne idaslaavlaste lõplikku formeerumist.

18) Б. А. Рыбаков. Ранняя культура восточно-славян. „Ист. Журн.“, № 11—12, 1943.

19) А. Д. Удальцов. Начальный период вост.-сл. этногенеза.

Slaavi rahva tekkimine tähendas aga üleminekut klassiühiskonnale, mis ka sünnib. Üksikud slaavlaste sõjapealikud haaravad võimu oma kätte (näit. Kiievis Kii, Štšek ja Horiv). Hakkab tekkima Kiievi riik oma kõrge kultuuriga, mis on geneetiliselt seotud eelmiste aegadega. Selles suures slaavlaste tekkimis- ja arenemisprotsessis on gootide osa kaduvalt väike ja möödaminev. Nii on lugu ka varjaagidega, keda paljud kodanlikud ajaloolased pidasid kõrgema kultuuri toojateks slaavlastele. Aga seegi on oma ette suur teem. Siin tohiks nii palju tähendada, et suured arheoloogilised uurimised on näidanud, et varjaagid-normannid pole midagi toonud Kiievi riigile kõrgemat ja uut. Näiteks Vana-Laadoga linnust on peetud normannide asulaks, kuid viimaste aastakümnete suurejoonelised kaevamised näitasid, et see oli tüüpiline slaavlaste linnus. Varjaagide sõjasalgad tõesti tungisid Kiievi riiki, kuid varsti nad sulasid kokku slaavlaste ülemkihiga, võttes omaks nende keele, kultuuri, kombesid.

Käsitledes seda suurt probleemi oli võimalik esitada ainult väike osa sellest materjalist, mis on kogutud, ja põhjendada ainult üldist skeemi, mille üksikud lülid pole kaugeltki uurijate poolt veel selgitatud.

Oleks veel mainida, et ka teised rahvad tekkisid nii, näiteks balti rahvad või jälle nn. soome sugu rahvad, kellede juures konstateeritav ühtsus ei ole mitte mingi oletatava algkodu olemasolu tagajärg, vaid on stadiaalse arenemise produkt. Nüüd arvatavasti ei leidu ühtki tõsist teadlast, kes oma uurimustes oleks lähtunud soome sugu rahvaste Altai-Uurali algkodust. Kuid ka soome kodanlike ajaloolaste ja keeleteadlaste teooria millalgi vanemal ajal eksisteerivast ühisest suurest Soomest on müüt, mis oli relvaks soome imperialistide poliitiliste taotlustele võitluses Nõukogude Liidu vastu. Uhissoome rahvast ei ole olnud. Ka siin olid esiteks üksikud üksteisest isoleeritud hõimud. Siis need hõimud vahetamise arenemisega seostusid, segunesid ja osalt nihkusid oma endistelt asukohtadelt ning m. a. esimese aastatuhande vältel hakkasid kujunema üksikuiks rahvaiks, näit. eestlasiks ja soomlasiks. Teiste rahvaste juures see protsess toimus hiljem.

Oleks kohane lõpetada see artikkel professor Artamonovi sõnadega: „Praegu on veel vara püstitada slaavlaste etnogeneesi teooria terves täiuses, kuid ei ole mõistlik minna suurele ja kaugele merele ilma kompassita ja plaanita²⁰.“ Käesolevaga on püütud näidata, et see plaan ja kompass on nõukogude ajaloolastel olemas ja sellepärast nad ei peatu raskuste ees, vaid lähevad edasi, nagu kõigi teaduste aladel, murdes teelt kõik, mis on vananenud ja iganenud — luues uut ja eesrindlikku.

20) М. И. Артамонов. Введение. Материалы и исследования по археологии СССР 6, 1941.

Ivan Vladimirovitš Mitšurin.

(1855—1935)

Akadeemik B. A. KELLER.

1. Raske tee suurele eesmärgile.

Selsimees Stalin on rääkinud: „Juhtub ka nii, et uusi teid teaduses ja tehnikas ei raja mõnikord teaduses üldtuntud inimesed, vaid teaduse ilmas täiesti tundmatud inimesed, lihtsad inimesed, praktiliselt töötajad, tööuuendajad.“¹⁾

Sellistest lihtsatest inimestest, tööuuendajatest kerkis esile ja tõusis suure õpetlase seisukohale ka Ivan Vladimirovitš Mitšurin.

Ta sündis 1855. aastal Pronski maakonnas Rjazani kubermangus vaeses aadliperekonnas. Mitšurini esivanemad — tema isa, vanaisa ja vana-vanaisa olid aianduseharrastajad. Tuntud on kirsisort, mille aretas keegi tema esivanematest. Seda sorti nimetataksegi „Mitšurini sordiks“.

Juba varakult avaldusid Ivan Vladimirovitš Mitšurinis taimekasvataja kalduvused. „Mul oli, nagu ma veel mäletan, — kirjutab enesest Mitšurin — alati ja ikka ainult üks püüdmine, kuidas saaks kasvatada mitmesuguseid taimi, ning see innustus oli nii tugev, et ma peaaegu ei märganud oma muu elu mitmeidki muid üksikasju, — need nagu möödusid minust ega jätnud peaaegu jälgegi minu mällu.“²⁾

Meie sotsialismimaal on igale talendile laialt avatud võimalused kasvatada ja arendada kogu oma loovat jõudu. Kuid mitte sugugi nii ei olnud vanal, tsaari-Venemaal.

Noorel Mitšuriniil pidi jätkuma hiiglasuurt tahtejõudu, raudset karakterit selleks, et võita kõik raskused, mis seisis ees tema teel ihaldatud eesmärgile.

Mitšurin lõpetas Pronski kreiskooli ja astus gümnaasiumi. Kuid lõpetada gümnaasiumi ei õnnestunud Mitšuriniil, sest gümnaasiumi direktor nõudis altkäemaksu, kuid ta ei saanud seda. Tühja põhjuse pärast tekkisid arusaamatused ning kooli ülemus heitis Mitšurini gümnaasiumist välja. Mitšuriniil oli kavatsus omandada kõrgemat haridust oma harrastusaines, kuid ta ei saanud lõpetada gümnaasiumi.

1872. aastal astus Mitšurin kontoriametnikuks Rjazani-Uurali raudteele. Kuigi see tegevus oli kaugel tema soovunelmatest, püüdis Mitšurin siiski jätkata harrastusi aianduses ning taimede uute sortide aretamises. Ta kirjutab enesest selles ajajärgus järgmist:

„Pärast kolmeteistkümne aasta pikkust (alates 1875. a.) taimede elu igakülgset teoreetilist ja praktilist uurimist, eriti just aiandusega, ja selle vajadusega tutvumist Venemaa keskosas, pärast seda, kui ma

1) Sm. Stalini kõne Kõrgema kooli töötajate vastuvõtul Kremlis 17. mail 1938.

2) I. V. Mitšurin, Teosed, I jagu. Põllumajand. Kirjastus, 1939, lk. 89.

olin läbi käinud ja vaadelnud kõik selle aja silmapaistvamad aiad ja aiaärid, ning samuti arvestades ka oma isiklikke katsetamisi ja kogemusi nende viljapuude kvaliteedi ja omaduste tõstmiseks, mis oleksid sobivad kultuuriks endise Euroopa-Venemaa kesk- ja põhjaosas, tulin ma 1888. a. otsusele, et meie puuvilja-aiandus on väga madalal tasemel."

"... Mulle selgus äärmine vajadus meie viljapuaedade sortimentide radikaalseks parandamiseks, mis sundis 1888. aastal asutama puukooli eriti just viljapuude uute paremate ja rohkem produktiivsemate sortide aretamiseks".¹⁾

Mitšurin oli sunnitud alustama oma tööd väikeses aias oma majakese ümber Kozlovi linnas. Siin võis Mitšurin istutada vaid väikese arvu viljapuid. Kümne aasta pärast, 1885. aastal, oli Mitšurinil võimalus oma väikese palga säästsummadest koguda nii palju, et ostis endale väikese talu linna lähedal.

1889. a. oli Mitšurinil võimalik loobuda teenitusest raudteel ning pühendada täielikult oma armastatud tegevusele.

Mitšurin seadis endale raske, aga suure rahvamajandusliku tähtsusega ülesande: ta tahtis saavutada seda, et põhjapoolseis tingimusi Kozlovis kasvaksid puuviljad, mis arenevad vaid lõunas, ja et vastavad viljapuud oleksid vastupidavad karedale põhjatalvele. Teiste sõnadega, Mitšurin tahtis lõuna üle kanda põhja. Mitšurin täitis oma ülesande enneolematu eduga tänu sellele, et töötas välja uued erilised võimsad meetodid ja iseseisva teooria taimede iseloomu ümberkujundamiseks, nende paremustamiseks inimeste huvides.

Lihtsaimaks vahendiks sellisel taimesordi parandamisel on valik. Elavad taimed muutuvad mitmeti põldudel, keeduviljaaedades, samuti ka viljapuaedades. Vahest märkab inimene mitme tuhande taime hulgas korraga üksiku taime, mis erineb teistest mingisuguse muutusega, mis on kasulik inimesele. Selline taim on vaja eraldada teistest taimedest ning saada sellelt eraldi järglasi. Ei ole kahtlust, et sellise valiku abil on saadud tuhandete aastate jooksul, mille kestel on inimene kasvatanud taimi, mitte vähe uusi parandatud taimi. Selline teadlik valik kannab kunstliku valiku nime, vastandina loomulikule valikule, mis toimub looduses, sõltumatult inimese tahtest. Kuid kunstliku valiku puhul tuleb kaua oodata, kuni loodus kingib mõne kasuliku muudatuse. Sageli on ka nii, et tarvilik muutus ei esine üldse, või avaldub nõrgalt või mitte küllaldaselt.

Mitšurin ei alahinnanud ka valikut. Näiteks on Mitšurinil tema poolt aretatud uus õunapuusort „poolteisenaelane antonovka“ eriti suurte viljadega, mis on alal hoidnud ka kõik teised „antonovka“ head omadused.

Mitšurin sai selle sordi ühest muutusest või pungteisendist, millise ta avastas 1888. aastal vanal tuntud „Mogilevi valge antonovka“.

1) I. V. Mitšurin, Teosed, I jagu. Põllumajand. Kirjastus, 1939, lk. 323.

õunapuusordil. Tuleb seda meeles pidada, et kunstlik valik ei ole sugugi lihtne asi. Selleks, et märgata hulga taimede keskel mõnd üksikut uute kasulike muutustega, tuleb hästi tunda taimi ja osata näha mitmesuguseid nende erinevusi.

Mitšurin on kirjutanud oma päevikutes: „Peab olema väga tähelepanelik, nagu on tähelepanelikud ainult inimesed, kellede elu moodustab nagu terviku loodusega.“¹⁾

Mitšurin veetis pikad aastad aias oma armastatud taimede keskel. Ma ei tunne teist inimest, kes teaks neid nii süvenenult kui Mitšurin.

Ivan Vladimirovitš on mind enam kui üks kord juhtinud oma aeda mööda. Ma olen alati olnud hämmastatud sellest, kui palju huvitavat ja tähtsat nägi ta igas oma taimes.

Mitšurin ei armastanud seda, kui inimesed tutvuvad taimedega ainult raamatutest ning muutuvad siis nõutuks, kui neil tuleb tegelda elavate taimedega. Mulle meenub iseloomustav juhtum, mille kuulsin otse Mitšurini enese suust.

Kord juhtis ta oma aias üht Timirjazevi Põllumajanduse Akadeemia üliõpilast ning näitas talle taime uut sorti, mis oli saadud ka siin naabruses kasvavate kahe eriliigi vanemate risttolmutamisel. Korraga ütleb üliõpilane Mitšurini: „Sellist risttolmutamist ei või ju esineda!“ Siis küsib Mitšurin: „Mispärast ei või esineda?“ — „Nii on see raamatute järgi,“ vastab üliõpilane. — „Aga kas sul silmi ei ole?“ küsib siis Mitšurin üliõpilaselt. „Või usud sa oma silmi vähem kui raamatuid? Kas sa ei näe, et selles uues taimes avalduvad tunnused mõlemalt taimelt, millest ma ta sain?“

Sagedasti on valikul uus kasulik muudatus väljendunud veel väga nõrgalt. Kuid seda nõrka muudatust tuleb siiski märkida selleks, et järglastes seda arendada ja suurendada. Kuid kunstlik valik ei rahuldanud Mitšurini tema suure ülesande lahendamisel — lõunamaa ületoomisel põhja. Sest Mitšurini juhtlauseks, tema loomingu juhtivaks reegliks oli tees: „Meie ei või oodata looduselt armuandi; seda võtta temalt — see on meie ülesanne.“

2. Mitšurini loomingu meetodid ja teooria.

Nagu juba varemalt näidatud, saavutas Mitšurin oma töös suurt edu oma eriliste meetodite ja teooria abil taimede loomuse ümberkujundamiseks, juhtides nende arengut vajalikus, juba varemalt määratud suunas. Nendes Mitšurini meetodites ja teoorias on peatähtsus kaugel risttolmutamisel ja taime arendamise erivõtteil.

Kuid mis on risttolmutamine ja veel kauge risttolmutamine?

Paljude taime õites esinevad ühiselt tolmukad ja emakad. Tolmukates arenevad erilistes tolmukottides tolmuterad. Tolmuterad on taime isas-lundid — elavad isasrakud. Emaka alumises osas on õõs — sigimik.

1) I. V. Mitšurin, Teosed, III jagu. Põllumajand. Kirjastus, 1940, lk. 323.

Sigimikus arenevad seemnepungad, milles on taime emaselundid — elavad emasrakud. Seemnepungadest arenevad pärast nende sugutamist seemned taime uute järglaste loodetega. Kuid seemnepungade sugutamiseks on tarvilik, et toimuks algul tolmlimine. Tolmutera peab langema emaka ülemisele vastuvõtvale pinnale, mida hüütakse emaka-suudmeks. Siin hakkavad tolmuterad kasvama, tekib tolmutoru, mis tungib sügavale emakasse, sigimikku ja edasi otse seemnepunga. Sellise toru kaudu tungib isasrakk emasrakuni ning ühtib temaga. Selles isas- ja emasraku ühtimises ongi sugutamise protsess. Isas- ja emasraku liitumisel tekib seemnepungas taime uue põlvkonna loode. Seemnepung ise muutub pärast sugutamist seemneks.

Juba ammu on tähele pandud, et kui emakasuudmele langeb tolmuteri sama õie või sama taime teise õie tolmuksilt, siis arenevad sellest vähemeluvoimelised seemned või sagedasti ei arenegi seemet. Nii on taimele tähtis, et isetolmlimise ja isesugutamise asemel toimuks rist-sugutamine. Teiste sõnadega, et õie emakasuudmele langeks tolmutera sama liigi teise taime õielt.

Darwin tõstis esile väga tähtsa põhilause, et „loomadel ja taimedel annab ristsugutamine erinevate teisendite või ühe ja sama, kuid mitmesuguse päritoluga teisendi vahel järeletulevale põlvkonnale erilise jõu ja viljakuse“. Looduses tagatakse risttolmlimist taimedel sellega, et ühe taime õietolmu viivad teisele taimele kas tuul, mesilased või teised lendavad putukad. Taimedel on selleks õietolmu ülekandmiseks ja risttolmlimiseks hulk, sagedasti keerukaid vahendeid. Kuid inimene võib toimetada kunstlikku risttolmutamist kavatsetud plaani kohaselt: ta kogub ühe taime õietolmu ja kannab selle teise taime emakasuudmele.

Mitšurin ei kasutanud oma loomingus lihtsat, vaid kauget risttolmutamist.

Ta võttis endale ülesande: aretada selline uus pirni sort, mille viljal oleks hea maitse ja teised tähelepandavad omadused nagu lõunapoolsetel pirnidel, et see pirn oleks vastupidav karedatele talvetingimustele ja et selle sordi viljad hoiduksid hästi alal, s. o. valmiksid aegamööda ning püsiksid värsketena kauemat aega, kui nad on puudelt maha võetud. Siis võiks neid pirne kasutada söögilaul ka talvel, kui teised vähem alalhoiduvad pirnid on juba läbi.

Mitšurin lahendas selle ülesande järgmiselt:

Ta võttis risttolmutamiseks õietolmu pirnisordilt „béret royal“ või „talvine royal“. Need on õrnad pirnisordid, mida kasvatatakse peamiselt Prantsusmaal, Itaalias ja ka meil Krimmi lõunarannikul. See sort nõuab sooja kliimat.

Mitšurin tahtis saada „béret royal'ilt“ vilja suuruse, hea maitse ja säilivuse. „Béret royal“ on pirnisorte, mis valmis kõige hiljemalt ning hoidub talvel alal eriti kaua.

Nüüd oli vaja võtta risttolmutamiseks teine pirn, mis annaks edasi

järgnevale põlvkonnale suure vastupidavuse karedaile talvetingimuste. Näis nii, et selleks oleks tarvis olnud „béret royali“ risttolmutada meie metspirniga, mis on hästi kohanenud meie talvega.

Kuid Mitsurin ei valinud siiski risttolmutamiseks kohalikku metspirni, vaid just metspirni, mis on pärit Ussurimaalt Kaug-Idast. Selles valikus Mitsurin järgis oma teaduslikku teooriat, mille põhjal kohalik metspirn ei oleks sobinud kavatsetud risttolmutamiseks, sest ta on väga hästi kohanenud kohaliku kliimaga ning oleks sellepärast risttolmutamisel väga alla surunud teise vanema, kultuurpirni „béret royali“ omadused, selle hulgas ka selle vilja väärtusliku kvaliteedi.

Kui aga mõlemad risttolmutamisel kasutatud vanemad on pärit teisest kaugetest asukohtadest, siis on Mitsurini teooria alusel mõlematel vanematel võimalus avaldada hästi omadusi — kultuurpirni viljade kõrget kvaliteeti ja metsiku pirni suurt vastupidavust talvetingimuste.

Peale selle seisab Ussurimaa metspirn oma suguluselt kaugel kultuurpirnist „béret royal“, sest ta kuulub teise pirniliiki. Mitsurin kasutas laialt risttolmutamisel ka taimede eri liike, mõnikord isegi eri perekondi. Näiteks risttolmutas ta kirssi toomingaga, persikut mandliga, pirni küdooniaga.

Ma esitasin kord Mitsurinile küsimuse: mis virgutab teda kauge risttolmutamise toimetamisele? Mitsurini vastuse sisu võib väljendada järgmiste sõnadega. Kui risttolmutada üksteisele lähedasi sorte, siis ei saavutata suuri taime loomuse parandamisi ning selles suhtes kaugetele ei jõuta. Kuid taimede kauge risttolmutamise puhul alluvad taimed saadud põlvkonnas sügavatele sisemistele ümberkorraldustele. Nende pärilikkus lööb kõikuma. Ning nii on kergem saada neilt vajalikke mõlema vanema kaugeleminevaid soodsaid kombineeringuid. Pealeselle on taimedel, mis on aretatud kauge risttolmutamise abil, üldse palju kergem esile kutsuda pärilikke muutusi soovitavas suunas ning sellised taimed kohanevad kergemalt uuele karedamale kliimale.

Selle kohta kirjutas Mitsurin järgmist: „Mida kaugemal seisavad üksteisest risttolmutamiseks võetud taimede vanemate-paarid kasvukoha ja keskuse tingimustelt, seda kergemalt kohanevad uues kasvukohas keskuse tingimustele hübriidsed seemikud.“¹⁾

Mitsurin kandis pirni „béret royali“ õietolmu Ussurimaa metspirni emakasüdamele. Selle tolmutamise ja sugutamise tulemusena saadi seemneid. Neist seemneist kasvas Mitsurin 5 seemikut. Kaks neist kasvas pärast väikesi maitsetuid vilju, mis valmisid juba suvel. Kolmandast seemikust aretas Mitsurin uue pirnisordi, millise ta nimetas „tolstobežka'ks“. Neljandast seemikust sai Mitsurin uue „rakovka“-nimelise pirnisordi. Kuid viies seemik oli aluseks uuele pirnisordile — „Mitsurini talvine béret“. Mitsurin kirjutab selle tähelepanitava pirni-

1) I. V. Mitsurin, Teosed, I jagu. Põllumajand. Kirjastus, 1940, lk. 333.

sordi kohta järgmist: „Minu tähelepanekute järgi 22 aasta kestel ei ole pakased rikkunud selle pirni ühtki oksa, ühtki oksakest. Selle sordi puul ei olnud isegi 1926./27. a. talvel —36° pakasega kahjustusi“ ... „Ta on viljakuselt väga helde ning kõige selle juures on viljade maitse minu arvates selline, et seda võib pidada maitsetl täiesti võrdseks paljude lõunapoolsete dessertpirni sortidega.“ 1916. aastal võeti „talvise béret“ pirnid puult septembri lõpul. „Lavades keldris hakkasid pirnid kollendama 10. novembrist. Pooled neist säilisid veebruari alguni, teised olid värsked kuni 1917. a. märtsi esimeste päevadeni.“¹⁾

Kuid kaugel risttolmutamine on ainult üks suuremaid lülisid Mitšurini loovas töös. Mitte vähem tähtsad on selles töös taimede mitmesugused kasvatuse ja nende elu juhtimise võtted.

On olnud juhtumeid, et näit. Mitšurini poolt valitud vanemate-paar ei allunud kaugemale risttolmutamisele, ei andnud pärast sellist risttolmutamist seemneid. Sellistel juhtumitel, et sundida taimi alluma kaugemale risttolmutamisele, Mitšurin töötas välja oma erilised meetodid — õietolmu segu tarvitamise, vahetaimede lülitamise, vegetatiivse ligindamise.

Taimed, mis saadakse mitmesuguste sortide, teisendite, liikide ja perekondade risttolmutamisel, nimetatakse hübriidideks. Mitšurin töötas välja terve süsteemi tunnuseid, millede kaudu ta juba noortel hübriidsetel seemikutel võis teada, kas neist tulevad täiskasvanult head või halvad taimed. Vähe veel sellest, sest valides parimaid seemikuid, oskas Mitšurin suurendada nende arengu edaspidises protsessis häid omadusi ja maha suruda halbu. Selles on eriline väärtus meetodil, mida Mitšurin nimetas mentorite meetodiks. Sõna mentor tähendab tõlkes ladina keelest õpetajat, kasvatajat. Mitšurin kasutas mentorite meetodit näit. tema poolt aretatud uue õunapuusordi „kitaika belle-fleur'i“ paremustamisel. Selle sordi saamisel risttolmutas ta ameerika kultuurõunapuu „kollane belle-fleur“ niinimetatud hiina õunapuuga, mis talub hästi meie karedat kliimat. Kuid saadud uue sordi puu ei rahuldanud Mitšurinit. Selle puu viljad valmisid väga vara — esimesel viljakandmisel juba augusti keskel. Siis pookis Mitšurin noore hübriidse puu „kitaika belle-fleur'i“ võrasse pookoksi „kollaselt belle-fleur'ilt“ ja ka teistelt hiljavalmivatelt taliõunapuu-sortidelt. Nende pookokste mõjul hakkasid uue sordi viljad valmima hiljem ning muutusid vastupidavamaks alalhoidmise suhtes. Teiste sõnadega, „kitaika belle-fleur'i“ sordi puule poogitud teiste sortide oksad parandasid selle sordi kvaliteeti, nagu head „kasvatajad“, muutsid selle omadusi soovitud suunas.

Mentorite mõjule ning üldse kasvatuse mitmesugustele võtetele alluvad hübriidsed taimed hästi noores eas ning oma arenemise varajastel astmetel.

Mitšurin kirjutas: „Omadus alluda muutustele oma ehituses erineb

1) I. V. Mitšurin, Teosed, II jagu. Põllumajand. Kirjastus 1940, lk. 81—82.

noortel hübriidtaimedel nende varajases arengustaadiumis igasuguste välise keskuse faktorite mõjul niivõrd oma jõu poolest, võrreldes vanade, ammutuntud taimeliikide ja teisendite kindlalt püsivate vormide ehitusega, et otsustada esimeste muudatusi viimaste eeskuju järgi ei ole mingit võimalust.¹⁾

Kui teie tahate jõuda selgusele, mispärast Mitsurin saavutas sellise võimsa edu viljapuude loomuse ümberkujundamises, sortide parandamises, siis tuleb teil aru saada tema teooria kahest põhialusest:

- 1) tuleb saada hübriide, eriti kauge risttolmutamise abil;
- 2) mõjutada selliseid hübriidseid taimi kasvatusega juba noores eas, nende arengu varajastel staadiumidel. Hübriidne taim allub noores eas palju kergemini muutustele, kuid täiskasvanult muutub rohkem püsivamaks ning avaldab rohkem pärilikkuse tunnuseid. Sellepärast ei kujunegi välja uus sort hübriidsest seemikust kohe korraga. Kuid nooruses võib seemikus muuta tema pärilikke omadusi ja juhtida sordi kujundamist vajalikus suunas.

Mitsurini teoorias on üldse suur tähtsus küsimusel taime mitmesuguse seisundi ja omaduste kohta tema arenemise ajal, samuti ka sellel, kuidas seda arenemist juhtida kasvatustlike meetoditega.

Seda küsimust arendas laialt ja töötas selle läbi meie suurim ja silmapaistvam mitsurini suunas töötaja õpetlane Trofim Denissovits Lössenko oma taimede stadiaalse arenemise teoorias.

Viljapuude uusi sorte paljundada seemnete abil ei ole otstarbekohane kahel põhjusel. Esiteks nõuab see palju aega. Kui näit. külvatakse õunapuid, siis hakkavad ta seemikud vilja kandma alles mitme aasta pärast ja annavad siis ka esimesi seemneid. Kuid peasi on see, et uue sordi seemnetest esimeses põlvkonnas saadakse palju taimi, millest uue sordi väärtuslikud omadused kas ei säili koguni või säilivad mitte täielikult. Sellepärast paljundatakse aianduse uusi sorte pookimise teel. Uue sordi ainukesest, niinimetatud emapuust võetakse pookoksad või silmad ja need poogitakse metsikule alusele. Nii eraldatakse emapuust tema elavad osad, milledes säilivad ka uue sordi väärtuslikud omadused.

Lõpptulemusena on mingi õuna- või pirnipuu sordi mitmed tuhanded puud paljudes aedades vaid ühe ja sama emapuu suureks kasvanud osad.

Sellest selgub nüüd, et kui teie tahate endale asutada viljapuuaiad õunapuudest, siis ei tohi sinna istutada vaid üht ja sama sorti. Sest see sort arenes ju ühest ja samast emapuust. Kui teie aias kasvab vaid üks sort, siis võib teie aed küll hästi õitseda, kuid vilja neist õitest siiski ei saa. Need õied, isegi siis, kui nad esinevad mitmel puul, on ju kõik ühe ja sama emapuu õied. Aga reeglipäraselt ei arene õunapuul ise-

1) I. V. Mitsurin, Teosed I jagu. Põllumajand. Kirjastus 1939, lk. 356.

tolmlemisel ja isesugutamisel vilja. Sellepärast on tarvilik, et teie alas oleks vähimalt kaks õunapuu erisorti, mis risttolmleksid hästi eneste vahel.

Mitšurini loominguist võib saada sellise mulje, et Mitšurin nagu oleks avanud lõhe kivimüüris ja sellest lõhest oleks nagu purskunud terve juga viljapuude ja marjapõõsaste uusi, suurepäraseid sorte, mis on väärtuslikud kvaliteedilt ja vastupidavad võrdlemisi karedale põhjapoolsele kliimale. Oma teoste teises köites kirjeldab Mitšurin 126 uut sorti viljapuid või marjapõõsaid, nende hulgas õunapuid 43, pirne 14, põhjaküdooniaid 1, hübriidpihlakaid 5, kirsse 25, mureleid 3, ploome 14, aprikoose 8, mandleid 1, põldmarju 1, vaarikaid 2, viinamarjapuid 4 ja aktiniidiaid 5 sorti.

Et õieti hinnata nende uute sortide varamute küllust, tuleb kujutleda, kui suurt ja pikaajalist kannatlikku tööd nõuab viljapuude uute sortide aretamine.

Belgia aednik van Mons arvab, et kui aretada uus õunapuu sort ning seda levitada, kulub selleks 40 aastat. 1678. aastal oli kogu Prantsusmaal tuntud 43 õunapuu sorti. Kuid Mitšurin üksi aretas neid 43 sorti.

Ja millise armastusega kirjeldab Mitšurin oma elavate loominguete kõrget kvaliteeti ja viljade ilu, Näiteks kirjutab Mitšurin oma uutest õuntest järgmist:

„Aniis-kitaikal“ on: „V ä r v u s — hele, rohekaskollane, õrna laiavalguva roosaka punaga päikesepoolisel küljel... Viljaliha — valge, roheka jumega, kobe, mahlakas, toreda õrna magushapu maitsega.“¹⁾

„Safran-pepingil“ on: „...viljad suurepäraselt värvunud sarlakpunase varjundiga ilusal safrankollasel põhivärvusel. Viljaliha — tihe, kollaka värvusega, eriti pikantse veinmagusa, pisut hapuka ning imala maitsega, peene lõhnaga...“²⁾

3. Töö visadus ja -kultuur.

Mitšurini päevikud näitavad, kui suur oli tal visadus eesmärgi saavutamisel, samuti ka töökultuur.

Mitšurini visadust võib näit, mõista tema märkmetest mahakülvatud persikute külmakahjustuste üle: „Nii ei ole siis üldiselt kogusumast — 2800 persikust jäänud täiesti terveks mitte ühtainustki eksemplari; kuid see ei ole minu arvates veel lõplik tõendus sellest, et meie ümbruses on persikute kultuur võimatu; sellepärast jätkan ma võitlust edasi.“³⁾

„Sellest on enam kui küllalt, et hävitada igasugune lootus persikute-kultuuri arendamise võimalustest meie ümbruses. Kuid esiteks, mida

1) I. V. Mitšurin, Teosed, II jagu. Põllumajand. Kirjastus 1940, lk. 31.

2) I. V. Mitšurin, Teosed II jagu. Põllumajand. Kirjastus 1940, lk. 44.

3) I. V. Mitšurin, Teosed, III jagu. Põllumajand. Kirjastus 1940, lk. 51.

ei ole, seda just tahetaksegi, ja teiseks, mida ei ole saavutanud inimese visa ja püsiv töö ning kannatus?"³⁾

Et teostada suuri kavatsusi, on tarvis pöörata suurt tähelepanu pisi-asjadele. Nii näiteks annab Mitsurin järgmise viite neile, kes tegelevad pookimisega: „Kunagi ei pea nuga panema päikese kätte, sest et palav nuga kuivatab lõike.“⁴⁾

Mitsurin valdab täielikult oma töö tehnikat ning on selles teinud väärtuslikke parandusi. Järgmine märgi kõneleb sellest, kui tähtsaks pidas Mitsurin töötehnikat: „Kes ei valda mingisuguse kunsti, teaduse või käsitöö tehnikat, see ei ole kunagi võimeline millegi silmapaistva loomiseks.“⁵⁾

Mitsurini töövihkudes paeluvad tähelepanu suurepärased joonised neist taimeosadest, mille kallal ta töötas. Joonis on ju tore abivahend teaduslikul uurimisel ning teaduslikel märkustel. Kui teie joonistate mingeid taimeosi, siis vaatate teie neid üksikasjaliselt, uurite ja avastate neis selliseid ehituse erinevusi, millised pealiskaudsel vaatlemisel jäävad tähele panemata. Peale selle võib joonise abil taime ehitust paremini kujutada kui suulistel kirjeldustel. Sellepärast ongi Mitsurin oma märkuste-vihikus joonistele omistanud palju tähelepanu.

Need tööjoonised annavad tunnistust ka kõrgest töökultuurist, mis on iseloomustav kogu Mitsurini loomingule.

Mitsurini suur edu on veel selle poolest hämmastav, et need saavutati rasketes töötingimustes.

Mitsurin saavutas oma edu iseseisvalt, töötades üksinda kolgataguses provintsilinnas Kozlovis, kaugel teaduslikest keskustest rikkalike laboratooriumide ja raamatukogudega, olles ka eraldatud teistest omaaja silmapaistvatest teadlastest.

Oma teadusliku tegevuse esimesil päevil tuli Mitsurini läbi elada raskeid vigu seetõttu, et ta usaldas teiste autoriteetsete spetsialistide põhjendamata otsuseid.

Ka tsaari-ajal oli Venemaa mitmesugustes osades üksikuid aiandus-teadlasi-asjaarmastajaid, kes nihutasid aiandust edasi. Mitsurin astus nendega ühendusse, oli nendega kirjavahetuses. Oma üksikute saavutuste kohta kirjutas Mitsurin artikleid erikirjanduses, mis käsitlesid aiandust. Kuid põhiliselt töötas Mitsurin siiski üksi ning vaatamata sellele jõudis ta oma saavutustega kaugele ette ametlikust teadusest — geneetikast. Geneetika kui iseseisev teadus tekkis vaid 1900. aastal, kui Mitsurini uurimised olid juba täies hoos. Geneetika kahtles kaua aega kauge risttolmutamise otstarbekuses. Kuid Mitsurin hakkas seda kasutama juba 1884. aastal ning aretas selle abil mitmed toredad viljapuu- ja marjapõõsasordid.

3) Sealsamas, lk. 191.

4) Sealsamas, lk. 276.

5) Sealsamas, lk. 313.

Kogu oma uurimistööd tsaari-Venemaal teostas Mitsurin oma kehvade isiklike summadega, eriharidusega kaastöölised. Ainult Mitsurini perekonnaliikmed — naine ja naiseõde, abistasid teda mõningal määral.

4. Tsaari-Venemaal ja Nõukogude Liidus.

Tsaristlik valitsus osutas tähelepanu Mitsurinile mõnevõrra alles siis, kui korraga, ootamata sellele valitsusele, Põhja-Ameerikast hakkas saabuma teateid Mitsurini edu üle.

1898. aastal tegi farmerite kongress Kanadas kindlaks, et on hukkunud kõik vanad euroopa ja ameerika kirsisordid, välja arvatud vaid kirsisort „Mitsurini viljakas“ Kozlovi linnast.

Põhja-Ameerika Ühendriikide põllutöödepartemang jälgis Mitsurini saavutusi, saatis tema juurde oma voliniku prof. Mayeri ning tegi viimaks Mitsurinile ettepaneku müüa temale oma uute taimesortide kollektsioon. Ettepanek oli Mitsurinile väga tulukas materiaalselt, kuid sellele vaatamata ütles ta ära oma kollektsioonide müügist Ameerikasse. Mitsurin oli tuline patrioot oma kodumaal, ta töötas kogu oma eluaja rahva heaks ning tahtis temale üle anda kogu oma loomingu vilja.

Tsaristlik valitsus ei andnud Mitsurinile mingisugust abi terve tema mitmeaastase eriti kasuliku tegevuse juures.

Ei ole sellepärast ime, et 1914. aastal, juba vanaduspäevil, peaaegu 60-aastasena, kirjutas Mitsurin enesest: „Aastad on möödunud ja jõud kulutatud... Äärmiselt solvav on töötada niipalju aastaid üldsuse kasuks tasuta ja vanaduseks ei ole sul midagi tagavaraks kogutud.“¹⁾

Ainult Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tegi lõpu Mitsurini üksildusele ja rasketele majanduslikele elutingimusile.

Mitmed asjaolud lähendavad Mitsurini Timirjazevile. Mõlemad nad on silmapaistvad vene teadlased ja tublid patrioodid. Mõlemad saavad kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu töölis-talupoegade võimu pooldajaks.

Sellest kõneldakse Mitsurini eluloos järgmist:

„Mitsurin, kes ei lahkunud oma puukoolist kogu Veebruarirevolutsiooni kestel, ilmus teisel päeval pärast seda, kui tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute Nõukogud haarasid võimu, isegi hoolimata tänavatel veel kestvast laskmisest, — äsja organiseeritud maakonna põlunduskomissariaati ja teatas: „Ma tahan töötada uue võimu kasuks.““²⁾

Mitsurinile, samuti Timirjazevile osutas tähelepanu V. I. Lenin ning hoolitses nende eest.

18. veebruaril 1922. a. sai Tambovi kubermangu Täitevkomitee telegrammi Rahvakomissaride Nõukogult: „Katsetel uute kultuurtaimede

1) V. I. Mitsurin, Kuuekümnend aastat töötulemused. Põllumajand. Kirjastus, 1936, lk.

2) I. V. Mitsurin, Teosed, I jagu. Põllumajand. Kirjastus 1939, lk. 42.

saamiseks on määratu suur riiklik tähtsus. Saatke kiires korras ettekanne Kozlovi maakonnast Mitsurini katsete ja tööde üle esitamiseks Rahvakomissaride Nõukogu esimehele Leninile. Telegrammi täitmist kinnitada.”³⁾

Lenin ja Stalin on isiklikult hoolitsenud Mitsurini eest. Samasugust hoolt on kandnud ka Mihhail Ivanovitš Kalinin. Ta on isegi kaks korda külastanud Mitsurinit tema tagasihoidlikus talus Kozlovi lähedal.

Nõukogude valitsuse hoolitsemiste tõttu loodi Mitsurini väärtuslike kogemuste kasutamiseks ja arendamiseks uued suured teaduslikud asutused ja koolid, mis kannavad Mitsurini nime. Sellised on Selektiooni-Geneetikajaam, Põhja-Aiandusinstituut, Kõrgem Aianduskool ja Tehnikum. Kozlovi linn nimetati ümber Mitsurinskiks ja ta on suuremaks teaduslikuks keskuseks aianduse põhjapoolses piirkonnas.

Juba varemalt mainiti, milline suur väärtus oli teaduses Darwini õpetusel bioloogias ning taimede ja loomade loomuse ümberkujundamisel — parandamisel.

Mitsurin, samuti kui Timirjazev oli esimesi darviniste Venemaal, kusjuures ta jõudis darvinismile täiesti iseseisvalt oma tööde rikkamate kogemuste põhjal elavate taimedega.

Millise osa uut ja omapärast lisas Mitsurin Darwini õpetusele?

Darwin avastas ja selgitas teaduslikult elava looduse evolutsiooni seaduspärasust. Ta *seletas*, kuidas toimub evolutsioon, kuidas muutuste teel ja loodusliku valiku abil tekivad maakeral uued taime- ja loomaliigid ning kuidas arenevad neil mitmesugused kohanemisevahendid. Aga Mitsurin *lõi* suure julguse ja silmapaistva eduga sellised taimede uued vormid, mis eriti kergesti kohanevad uute elutingimustega selles suunas, mis on vajalik inimesele.

Darwin näitas, kuidas inimeste kogemusi uute taimesortide ja loomaliikide aretamisel on tarvis *kasutada metsiku taime- ja loomariigi evolutsiooni seletamisel*. Aga Mitsurin avastas metsikuis taimedes, nendes sagedasti põlatavais looduse „tuhkatriinudes“ *ammutamatu allika kultuurtaimede parandamiseks*, millele evolutsioon tähtsal määral luuakse just inimeste kaasabil.

Darwini õpetusel ei olnud tsaari-Venemaal vajalikku praktilist kasutamist, — see oli tööliste ja talupoegade laiemale hulkadele keelatud ning üldiselt põlu all, nagu Mitsurini tegevuski.

Nõukogude Liidus on Darwini ja Mitsurini õpetus tõstetud suurele teoreetilisele kõrgusele ning tal on võimas liikumishoog laialdastes rahvamassides ning põllumajanduslikus praktikas.

Meie sotsialistlikul maal on bioloogia abil ilmnenud tähelepanuvääriv sündmus: kogu maailma ajaloo kestel on esimest korda sellesse teadusse rakendatud laialdased rahvamassid. Meil võtavad osa Mitsurini agrobioloogilise teaduse arendamisest ühes akadeemikute, professorite ja õpetatud spetsialistidega ka lihtsad inimesed, tegelikud uuen-

³⁾ Sealsamas, lk. 45.

duslased, kellest on kõnelenud seltsimees Stalin, ning avaldavad selles elavat huvi ning nihutavad teadust edasi. Need on kolhoosnikud-katsetajad, mitšuurinlased-asjaarmastajad, taimekasvatatajad-stahhaanovlased. Nõukogude Mitšurini agroteaduses ühineb teadlase-mõtteleja töö kolhoosniku, selle tööarmastaja ja elavate taimede kasutamise meistri kauaaegsete kogemustega, samuti noore naturalisti julge ja ägeda mõistusega. Mitšurini ideede hiiglasuurt õitsengut taimekasvatust meie maal näitas kujukalt Uleliiduline Põllumajanduslik näitus 1939.—1940. aastal. Alates oma eluteed lihtsa kontoriametnikuna raudteel vanas Kozlovis, sai Mitšurin oma elulõpus suureks rahvalikuks teadlaseks, Uleliidulise V. I. Lenini nimelise põllumajandusteaduste akadeemia tegevliikmeks ja NSV Liidu Teaduste Akadeemia auakadeemikuks ning veetis oma viimased elupäevad uues Mitšurinski linnas.

Teie mäletate veel kibedaid sõnu, mis kirjutas enesest Mitšurin tsaariajal, peaaegu 60 aasta vanuses. Sellest on möödunud umbes 20 aastat. Mitšurin vananes muidugi veel rohkem, kuid milliseid sõnu kirjutas ta Nõukogude-ajal, ligi 80 aasta vanuses: „Elu muutus teiseks, oli mõtet olelemiseks, oli huvitav ja rõõmus. Sellepärast peavad ka taimed ja loomad olema produktiivsemad, vastupidavamad ning vastama rohkem uue elu nõuetele. Aga see on võimalik ainult võimsa tehnika ja võimsa selektsiooni alusel.“¹⁾

Nõukogude noorusele kirjutas Mitšurin aga järgmiselt: „Minu elu ihalduseks oli alati näha seda, et inimesed peatuksid taimede juures samasuguse huviga, samasuguse tagasihoidliku hingetõmbega, millisega nad peatuvad uue veduri ees, täielikuma traktori ees, ennenägematu kombaini ees, võõra lennuki või mõne teise tundmatu konstruktsiooniga masina ees.“²⁾

Palava armastusega, kirgliku vaimustusega rakendus Mitšurin sotsialismi ülesehitusele, Lenin-Stalini suurele tööle. Kaks korda nuttis Mitšurin, raudse karakteriga inimene, oma elu lõpupäevil. Esimest korda valas Mitšurin kibedaid pisaraid siis, kui temani ulatus teade geniaalse töötajate juhi V. I. Lenini surmast. Teisel korral nuttis ta rõõmupisaraid, kui talle anti kätte Lenini orden.

80-ndaks sünnipäevaks ja oma tegevuse 60-ndaks aastapäevaks sai Mitšurin isikliku õnnitluse seltsimees Stalinilt. Mitšurin vastas sellele õnnitlusele järgmise telegrammiga:

Kallis Jossif Vissarionovitš!

Telegramm Teie nimega oli minule kõrgemaks autasuks kogu minu 80-aastase elu kestel. See on mulle kallim kõigist teistest autasudest. Ma olen õnnelik Teie suurest tähelepanust.

Teie I. V. Mitšurin“³⁾.

¹⁾ I. V. Mitšurin, Teosed, I jagu. Põllumajand. Kirjastus 1939, lk. 73.

²⁾ Sealsamas, lk. 59.

³⁾ Sealsamas, lk. 68.

Juba eluajal täitsid I. V. Mitsurini parimad soovunelmad tagajärjekaste ideede ja agrotehniliste saavutuste kasutamise ja arendamise suhtes. Mitsurini uued suurepärased viljapuude ja marjapõõsaste sordid, tema teooria, tema töömeetodid on laialdaselt kasutamisele võetud nõukogude rahva poolt ning neid arendatakse enneolematu ulatuses.

Ivan Vladimirovitš Mitsurin suri 7. juunil 1935. aastal. Ta on maetud Mitsurinski väljakul, mille serval on Mitsurini-nimeline kõrgem kool. Selles koolis õpib noorsugu jätkama põlvest põlve Mitsurini algatud tegevust.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee erilise otsuse alusel on kirjastatud Mitsurini kogutud teosed neljas jaos suurepärases maitsekas väljaandes. Mitsurini poolt aretatud taimede sordid ei ole neis esitatud ainult vastavate kirjeldustena, vaid ka nende viljade värviliste joonistega. Need kogutud teosed sisaldavad ka I. V. Mitsurini tööde põhimõtteid ja meetodeid, tema päevikuid jne.

Õppetöö organiseerimine liitklassides.

JOH. KAIS.

Kui kõneldakse kooliklassist, siis tavaliselt mõeldakse sellega ühte ja samasse vanusrühma kuuluvaid, s. o. ühe ja sama õppeaasta õpilasi, kes töötavad ühes klassiruumis ühe õpetaja juhatusel. Keskkooli vanem aste Nõukogude koolisüsteemis (VIII—IX klass) tunnebki ainult niisuguseid üksikklasse üheainsa vanusrühmaga. Ka linnades asuvates mittetäielikes keskkoolides esinevad peaaegu eranditult üksikklassid. Seevastu maakoolides aga on osa kooliklasse liitklassid (klassikomplektid), kus õpetajal tuleb töötada ühtaegu kahe või kolme (harva koguni nelja) klassiga (jaoskonnaga). Liitklassid osutuvad paratamatuks hõreda rahvastikuga maakohtades, kui tahetakse luua küllalt tihe koolivõrk, et kooliringkond ei oleks liiga suur ja koolitee ei oleks kaugemal elavailegi õpilastele liiga pikk.

Kodanlikus Eestis laiemate rahvamasside hariduse eest tõsiselt ei hoolitsetud: rahvakoolide normaalset võrku peeti koormaks riigi eelarvele. Reaktsiooniliste jõudude tugevnemisega (eriti pärast 1930. aastat) algas järjekindel „koondamine“ algkoolide alal. Osa väiksemaid kooli ühendas ühe klassiga töötanud komplektid ühendati liitklassideks, nii et jaoskondade arv nendes tõusis tunduvalt; õpetajaid valandati sadade kaupa (1930. a. — üle 300 õpetaja).

1934./35. õppeaastal oli pilt järgmine:

Rahvakoolides klassikomplekte	1	2	3	4	5 klassiga
		% ^o / _o -des			
Maal	19,0	47,3	27,7	5,7	0,3
Linnades	88,4	7,8	3,4	0,4	—
Ülemaaliselt	34,6	38,4	22,2	4,5	0,2

Järelikult, maakoolides oli klassikomplekte ühe klassiga alla $\frac{1}{5}$ kõigist klassikomplektidest, enamikus töötasid 2-jaoskonnalised klassid, aga ei puudunud ka koolid, kus õpetajal oli korraga käes tervelt 5 klassi. Ei olnud rahvakooli olukord sugugi parem ka teistes kapitalistlikes maades: tagurlikul Preisimaal näiteks oli üsna levinud rahvakoolitüübiks kool ühe õpetajaga, kellel tuli õpetada korraga 8 klassi (I—VIII klass).

Nõukogude Eestis tänu valitsuse ja partei hoolitsusele kooli eest on klasside ja õpetajate arv tunduvalt tõusnud, ometi jääb osa väiksemaid koole ikkagi liitklassisteks, enamasti küll 2 klassiga ja I—IV klassi piirides. Seepärast on tarvilik anda juhatusi õppetöö otstarbekaks organiseerimiseks liitklassides, et nende töö tulemused ei jääks märgatavalt maha paremates välistes tingimustes töötavate klasside tasemelt.

Ei või kahtlust olla, et õpetaja töö liitklassis on raskem kui üksikklassis sama õpilaste arvuga, ja raskused kasvavad kiiresti klassikomplektiks ühendatud klasside ja õpilaste arvuga. On vaja osa õpilasi kiiresti iseseisvale tööle rakendada, neile selleks juhatusi ja ergutust andes, on vaja asuda teise jaoskonna õpilastega uue aine käsitlesele, et ette valmistada neid iseseisvale tööle, samal ajal aga tuleb jälgida ka teiste õpilaste tööd ja vahel kiiresti neid aidata; peab kiiresti lahendama küsimusi, milledega pöörduvad iseseisvalt töötavad õpilased õpetaja poole, on vaja tööd ühe klassiga lõpetades kohe alata uut tööd teise klassiga, et ei oleks vähimatki ajakaotust; on vaja eriti silmas pidada korda kogu klassis.

See kõik nõuab õpetajalt suurt energiat, leidlikkust, kohanemisvõimet, jaotusvõimelist tähelepanu ja head organiseerimisoskust õppetunnis. Ei ole õpetajal kõiki neid omadusi, tekivad õpetuse käigus seisakud ja tühikud, mis jätavad õpilasi tegevuseta ja vähendavad tööviljakust. Ja liitklassi õpetaja tunnebki sageli, et ta ei suutnud ette kavatsetud ainet piiratud aja tõttu küllaldaselt läbi töötada. Üldiselt aga on nõudmised liitklassisele koolile õppetöö sisu ja ulatuse poolest needsamad, mis üksikklassistelegi koolidele: töötavad ju kõik koolid ühesuguste õppekavade alusel.

Hästi läbimõeldud töö organiseerimine liitklassis kindlustab ka korda, mille hoidmine on siin samuti üldiselt raskem kui üksikklassis.

Distsipliini rikkumise peamiseks põhjuseks on tavaliselt õpetuse puudulik korraldus, kui õpilastel ei ole jõu- ja huvikohast tööd või kui

nad jäävad täiesti tööta. Liitklassis võib seda ikkagi juhtuda, sest pole sugugi kerge tööülesandeid niiviisi valida ja koostada, et tööst ei tuleks puudust ka kiiremini töötavaile õpilastele. Et õpetaja siin ei saa ka küllalt tähelepanelikult jälgida just iseseisvalt töötavaid õpilasi, siis ongi tekkinud võimalus korrarikkumiseks.

Igauks, kes tunneb tegelikke töötingimusi liitklassis, peab möönma, et töötamine niisugustes oludes on väsitavam kui üksikklassides. Aga ka pärast tunde on liitklassi õpetajal rohkesti tööd. Õpilaste kirjalike tööde toodang on siin suur ja seda suurem, mida huvitavam ja sisukam oli ülesanne. Kõik need tööd vajavad järjekindlat, hoolikat läbivaatamist. Liitklassi õpetaja ei vabane kunagi õpilaste töövihihikute virnadest, iga päev toob uusi juurde. Läbi vaatamata neid ei või jätta, sest see viiks kohe töötulemuste halvenemisele.

Järgmise päeva õppetundide ettevalmistamisel peab liitklassi õpetaja jälle kahe- või kolmekordselt töötama, valides igale klassile sobivat ainet, kaaludes hoolikalt selle läbitöötamist kasutada oleva vähese ajaga ja otsides ülesandeid õpilastele iseseisvaks tööks sellal, kui ta ise töötab teise klassiga. Liitklassi õpetaja tunneb paremini kui ta töökaaslased üksikklassides, et tundide ettevalmistuseks kulutatud aeg ja vaev tasuvad endid hästi ja et korralikult ettevalmistatud tund ka vähem väsitab.

Nõnda nõuab õppetöö organiseerimine liitklassides õpetajalt püsivat, pingutavat tegevust, et saavutada siingi rahuldavaid tulemusi.

Oppimine liitklassis seab ka õpilase teissuguseisse, halvemaisse tingimustesse, võrreldes üksikklasside töökorraldusega. Liitklassis saab õpilane rohkesti nägemis- ja kuulmismuljeid, mis sugugi ei kuulu tema töösse ja mõjuvad segavalt, kiskudes tähelepanu kõrvale. Kui näiteks ühe klassi õpilased jutustavad huvitavaid lugusid või kui nad vaatlevad pilte, topiseid ja teisi näitlikustamisvahendeid, siis tahtmatult hakkavad ka iseseisvalt töötavad õpilased kõike seda jälgima, kaldudes kõrvale oma tööst. On need segavad mõjud küllalt tugevad, võivad õpilased, eriti nõrga tahtelise tähelepanuvõimega lapsed hoopis katkestada oma töö. Tõsi küll, kui õpilased on juba harjunud iseseisva töötamisega, segavatest muljetest hoolimata — ja kogemused näitavad, et normaalselt arenenud lapsed seda ka suuduvad, — siis tavalises klassitöös ühe rühma aktiivne õpetamine õpetaja juhatusel iseseisvalt töötavat gruppi palju ei häiri. Loomulikult tuleb õpetajal kasutada eeskätt niisuguseid töövõtteid, mis vähem segaksid teiste õpilaste vaikset töötamist.

Teiseks raskuseks õpilastele liitklassi töös on paratamatus töötada võrdlemisi palju aega vaikselt, iseseisvalt, ilma õpetaja otsese juhatuseta. Kaheklassises komplektis tuleb matemaatilisel arvutades iseseisvaks tööks pool, kolmejaolis klassis aga kaks kolmandikku klasstitöö ajast. Tegelikult jääb iseseisvaks töötamiseks siiski vähem aega, sest vahel liitub kogu klass ühiseks tööks õpetaja juhtimisel. Uldiselt

tuleb tähendada, et õppetunni õige organiseerimise puhul ei tule õpilaste iseseisev töötamine, vähemalt kahejaolises klassis, sugugi kahjuks õpilastele. Pigemini on see isegi liitklassi paremuseks, sest üksikklassides tavaliselt võimaldatakse õpilastele liiga vähe iseseisvat töötamist.

Ka kasvatuslikust küljest on liitklassidel mõningaid paremusi, võrreldes üksikklassidega. Nooremate ja vanemate õpilaste töötamine koos ühes klassiruumis, sageli ka kollektiivselt ühises töös, loob sügavama, ühiskondliku vaimu ja ergutab eriti nooremaid lapsi edasipüüdmisele. Segavad mõjud, mis tulevad teise klassi tegevusest, sunnivad tugevdama tähelepanu keskustust, mis on elus suure väärtusega. Mõeldagu vaid sellele, et enamasti tuleb töötajail asutustes, kaitistes või tehastes teha oma tööd niisuguses olukorras, kus kaastöötajate liikumine, kõnelus ja mitmesugune müra häirib tähelepanu.

Seepärast võime öelda, et liitklass, vähemalt kahejaoskonnaline, ei ole iseendast mingi pahe, vaid pedagoogiliselt täiesti sobiv õppetöö organiseerimise vorm. Ainult tuleb hoolitseda õpetuse õige korralduse eest liitklassides ja siis on kindel, et vähemalt kaheklassistes komplektides õpilased jõuavad niisama hästi edasi kui üksikklassides.

Liitklasside tööviljakust vähendab kõige rohkem piiratud aeg otseks õpetuseks õpetaja juhtimisel ja sellest tulenev vajadus anda õpilastele sageli iseseisvaid töid. See puudus annab ennast tunda 3- ja 4-klassistes komplektides ja eriti nooremate klassides. Seepärast on tähtis püüda organiseerida õpetust liitklassis nõnda, et paremini, racionaalsemalt oleks kasutatud õpetaja aktiivse juhtimise võimalus niihästi igas üksikus klassis eraldi kui ka kollektiivse töö organiseerimisel. Missugustes tundides ja kuidas oleks võimalik töötada kogu liitklassiga kollektiivselt, õpetaja otsesel juhtimisel?

Laulutunnid olgu ikka ühistunnid. Suurima kasvatusliku mõjuga on just ühislaul, mida tuleb harrastada juba I klassist alates. Et laste häälematerjal ja häälevõimed komplektis I ja II klassiga, samuti III ja IV klassis on üsna ühtlased, siis ei ole raske valida ühiseid laule mõlemale klassile neis komplektides. Lauluvara koostatakse niiviisi, et laulud korduvad üle aasta. Muidugi korratakse ka tuttavaid laule eelmisest õppeaastast. On klassikomplektis kolm klassi (I+II+III) koos, tuleb üldiselt sama teed käia. Kuid vanemat klassi peab vahel eraldama noodiõpetuseks. Sel ajal nooremad õpilased võivad iseseisvalt töötada, näiteks laulusõnu õppida või kirjutada.

Kehalise kasvatuse tunnid on samuti ühistunnid. Ainult üksikuid harjutusi tehakse rühmiti, arvestades laste kehalise arenemise astet.

Ühistööna sobib hästi ka õppejuht, arutelu koduloolisel ainel I ja II klassis, sest seda arendatakse õpilaste endi kogemuste ja tähelepanekute najal. Kõik koduloolised teemad, nagu näiteks sügisesed ja

kevadised nähtused looduse elus, laste kodune elu, suured tähtpäevad jne., annavad hea võimaluse ühiseks keskusteluks õpetaja juhtimisel.

Edasi kasutatakse ühist töötamist vabalugemise kontrollimisel, kui õpilased jutustavad loetud raamatute sisust, mis neile eriti meeldinud.

Väikesed dramatiseeringud lugemispalade ainel meeldivad lastele ikka, aga nad on ka nii kaasakiskuvad, et teisel klassil oleks võimatu kirjutada või arvutada sellal, kui üks klass midagi dramatiseerib.

Kollektiivselt tuleb töötada ka joonistamise ja eriti tööõpetuse alal ettevalmistustel mitmesugusteks päevadeks, näiteks klassi ja kooli kaunistamine Oktoobrirevolutsiooni aastapäevaks, 1. maiks, Punaarmeepäevaks jne.

Õppekäikudel ja nende suulisel läbitöötamisel jällegi töötatakse ühiselt, teisiti ei saagi õppekäike korraldada.

On liitklassiks V ja VI õppeaasta, siis võib näiteks maateaduse tundides liita mõlemad klassid, käsitledes nende klasside õppekava ühe klassi vahelduva kursusena. Ühel õppeaastal õpitakse nii viiendas kui ka kuuendas klassis Euroopat, järgmisel aastal aga välismaailmajagused, siis jälle Euroopat jne. Maadeteadus neis klassides on õppeaine, mille osade seesuguse ümberpaigutamine ei tekita raskusi käsitluses. Komplektis IV ja V klassiga oleks mõeldav samasugune vahelduv kursus loodusõpetuses. Vahelduvad kursused neis aineis, kus see võimalik, on eriti kasulikud komplektis kolme klassiga (näit. IV+V+VI), sest sel viisil taandub kolmejaoskonnaline klass kahejaoskonnaliseks.

Niisuguses aines nagu matemaatika, on võimalik kahe lähema klassi ühine töötamine näiteks peastarvutamisel korramise eesmärgiga. Ülesanded väiksemate arvudega antakse kõigile õpilasele, suuremate arvude sissetoomisel aga saadakse harjutused ainult vanema klassi jaoks. Näiteks I ja II klassis kõik õpilased arvutavad: $3 \cdot 4 = 12$; $12 - 5 = 7$, ja ainult II klass — $7 \cdot 8 = 56$. Või ainult II klass arvutab: $87 - 27 = 60$; kõik — $60 - 40 = 20$; $20 : 5 = 4$; ainult II klass — $4 \cdot 16 = 64$ jne.

Nõnda osutub võimalikuks kahejaoskonnalises liitklassis kasutada üsna sageli kollektiivset töötamist õpetaja otsesel aktiivsel juhtimisel, nii et õpilaste iseseisev, vaikne töötamine enam ei saa ühekülgselt mõjuda.

Kolme klassi ühendamine õpetaja otsesel juhtimisel töötavaks kollektiiviks on võimalik ainult vähestel juhtudel. Ühislaulude õppimine, ühismängud on muidugi loomulikud töövormid ka kolmejaoskonnalises klassis. Samuti valmistatakse ühiselt tähtpäevade pühitsemiseks. Mõne erakordse sündmuse puhul kooli lähemas ümbruses (tulekahju, õnnetu juhtum) on täiesti loomulik keskustelu kõigi õpilaste osavõtul. Vahel võivad teised klassid olla pealtvaatajaiks, kui üks klass esitab dramatiseeringuid. Kuid kõik need ühise tegevuse võimalused kolmejaoskon-

nalises klassis on siiski piiratud ja juhuslikud. Pikemaajaliseks ühistöök ei ole niisuguses liitklassis kuigi palju võimalusi. Siin tuleb õpetajal püüda tööd nõnda organiseerida, et taandada sobival juhul kolm klassi kahele, nagu see on võimalik näiteks vahelduvate kursuste kaudu. Oskuste õppimisel ja harjutamisel (lugemine, kirjutamine, arvutamine) jääb muidugi iga klass iseseisvaks töörühmaks.

Mõnevõrra hõlbustab õpetuse organiseerimist kolmeklassises komplektis (näit. I+II+III) erinev nädalatundide arv üksikuis klassides. Nii näiteks on III klassis 27 nädalatundi, I ja II klassis aga 24 tundi. Järelikult 3 tundi nädalas saab õpetaja töötada III klassiga üksikult. Klassikomplektis III ja IV klassiga saab töötada IV klass eraldi samuti 3 tundi nädalas: III klassis on 27, IV klassis 30 nädalatundi.

Tekib küsimus, kas ei tuleks võimalust ühe klassi eraldamiseks veelgi laiendada sel teel, et vanema klassi õpilased tuleksid kooli iga päev hommikul 1 tund varem kui nooremad klassid? Niisugust töökorraldust on tõepoolest metoodilises kirjanduses soovitatud ja tegelikult ka rakendatud. Ka kasvatuslikust seisukohast ei saa midagi selle vastu ütelda, kui nooremad õpilased tulevad hommikul tund hiljem kooli. Et I ja II klassides on päevas ainult 4 õppetundi, siis jõuavad lapsed ikkagi parajal ajal lõunaks koju. Mõned pedagoogid soovivad alata nooremate klassidega õppetööd koguni 2—3 tundi hiljem, et sel viisil saada rohkem võimalust töötamiseks üksikute klassidega. Sellega pikeneb muidugi õpetaja tööpäev ja vaevalt õpetajad saavad või tahavad seda järjekindlalt teha. Vahest ainult neis ühekomplektilistes koolides, kus õpetajal tuleb töötada nelja klassiga, võiks seda võtet laiemas ulatuses kasutada.

Niisugustes õppeainetes, nagu lugemis-, kirjutus-, arvutusõpetus, ka ajalugu, loodusteadus, jääb valitsevaks töö organiseerimisvormiks liitklassis — üksikute klasside lahustötamine. Sellal kui õpetaja töötab aktiivselt ühe klassiga, teine (või teised) õpivad vaikselt, iseseisvalt.

Klassikomplektis kahe klassiga on see tööviis võrdlemisi kergesti rakendatav, sest et poolest õppeajast, mis on tunnikavas igale õppeainele määratud, harilikult piisab käsitluseks õpetaja juhatusel ettevalmistusena õpilaste iseseisvale tööle, samuti kokkuvõtteiks ja kontrollimiseks. Muidugi ei tähenda see, et iga õppetund jaguneb matemaatilisel 2-ks poolekstunniks tööviisi vaheldusega. Tegelikult võib üksikute küsimuste läbitöötamisel tekkida tarvidus otseseks õpetuseks peaaegu terve tunni kestel (eriti vanemais klassides), kuid siis pikendatakse edaspidises õpetuses samas klassis ka vaikse töötamise aega, nii et otsese ja kaudse õpetuse kestus üldiselt oleks enam-vähem tasakaalus.

Liitklassis I ja II õppeaastaga vajab I klass üldiselt rohkem aktiivset õpetust eriti esimesel semestril, niikaua kui õpilastel pole veel küllaldaselt oskusi ja harjumust iseseisvaks tööks. III ja IV klassi ühendamisega tuleb õpetajal rohkem töötada IV klassi õpilastega, et kursust

enne eksameid korrata ja lõppkokkuvõtteid teha. I, II ja III klassist koosnevas liitklassis antakse suhteliselt rohkem iseseisvaid töid III klassile. Järelikult peab õpetaja iga kord tundide ettevalmistusel hoolikalt kaaluma, kuidas jaotada otstarbekalt aega otseseks õpetuseks ja iseseisvaks tööks.

Mida anda õpilastele iseseisvaks tööks? Olgu siin kokkuvõtlikult nimetatud tähtsamad iseseisva töö liigid.

1. Töötamine liikuv-aabitsa, lugemis- ja arvutuskasti, arvutuskartide abil; õppemängude kasutamine; lausete koostamine sedelikeste abil (I kl.).

2. Vaikne lugemine (ka saateaine lugemine); luuletuste ja laulusõnade salmikeste päheõppimine.

3. Ettevalmistatud kirjalikud harjutused emakeeles, ära kirjutus; iseseisvad kirjandid.

4. Arvutamine, ülesannete lahendamine.

5. Töötamine kirjalike tööjuhataste järgi raamatu ja õppevahendite (kaardi, piltide) kasutamisega (alates III klassist).

6. Joonistamine — näitlikustamiseks illustreerimiseks, aga ka joonistamise õppekava täitmiseks.

Niisiis on võimalik iseseisvat, vaikset töötamist õige mitmekesiselt sisustada. See on ka väga oluline liitklassis, kus õpilasel tuleb võrdlemisi palju aega omaette töötada. Iseseisev töötamine ei või muudatada paljaks ajatäiteks, mil pole sisulist seost muu õpetusega. Ometi juhtub tegelikus koolitöös vahel ikkagi, et antakse lihtsalt ära kirjutust või lastakse joonistada ainult tekkinud tühiku täitmiseks. Niisuguse töö tegemata jätmine ei tooks õpilasele mingit kaotust. Ja õpilased taipavad väga hästi, kas tööga nad ka midagi õpivad, või on see ainult ajaviiteks. Tähtsusetu töö vastu lastel loomulikult huvi ei ole ja niipea kui nad märkavad, et õpetaja silm neid teravalt ei jälgi, leitakse omal algatusel huvitavamad tööd. Paberist ei ole kunagi puudus karikatuuride joonistamiseks või kuulikeste ja teiste lendavate esemete valmistamiseks. Võileib laualaekas on nii veetlev asi, et võetakse ta välja ja hakatakse maitsema. Tuleb aga õpetaja tööd vaatama, siis on kõik jälle korras — kirjutatakse, joonistatakse, arvutatakse, nagu ei oleks midagi juhtunud.

Ei ole siis ka ime, kui õpilased tööd, mis neid ei huvita, püüavad naabrilt maha kirjutada. See võib kujuneda vähehaaval harjumuseks, mis lõdvendab töötahet ja tõukab õpilast teise töö kasutamisele isegi siis, kui ta ise tööga hästi toime tuleks. Mahakirjutamine on suur pahe liitklassise kooli töös, kuid hoolitsetagu õpilastele jõukohase, huvitava sisuka töö eest, ja mahakirjutamine kaob iseendast. „Joonistamistõve“ oht samuti varitseb liitklassi tööd. Ta tekib aga siis, kui õpetaja ei kasuta teisi viljakamaid töövõtteid ja haarab lihtsaima, kuid ka väiksema väärtusega vahendi järele. Sellele lisandub veel liigse kirjutamise tõbi. Üksikklassides teeb õpetuse ühekülgseks suulise käsitlemise suur üle-

kaal, liitklassides aga võib töö muutuda ühekülgselt liiga rohkete kirjalike ülesannete tõttu. Isendast pole see pahe, et liitklassides õpilased peavad rohkesti kirjutama, sest kirjutusoskus on elus kõikjal tarvilik. Ent tuleb vältida liigset, tarbetut kirjutamist ja organiseerida kirjalikke töid ratsionaalselt ja ökonoomselt. Nii nagu üksikklassides, nõnda ka liitklassides ei või koormata õpilasi näiteks tarbetu teksti ärakirjutamisega keelelistes harjutustes, matemaatika-ülesannete lahendamisel jne., kuigi see vähendaks õpetaja hoolt tööülesannete ettevalmistamisel. Kirjalike tööjuhatuste kasutamine toob liitklasside õpetuses suurt paremust ja kaotab „kirjutamistõve“. Õigesti koostatud tööjuhatus ei sisalda mitte ainult kirjutusülesandeid, vaid nõuab ka lugemist, vaatlust, mõtlemist, lihtsat katsetamist, arvutamist, skemaatilist joonistamist, teatmekogude kasutamist, kontuurkaartide täitmist, lihtsalt järelemõtlemist (küsimused „mõtlemiseks“), meelespidamist jne.

Täiesti sobivaks töövõtteks liitklassis võib pidada ka järgmise päeva õppetundide ettevalmistamist, olgu see luuletuste päheõppimine, õppepalade lugemine, matemaatikaülesannete lahendamine või muud kirjalikud tööd. Et sel juhul väheneb õpilase kodutööde hulk, siis püüab ta klassis hoolsasti töötada. Kodutööde vähendamine on just maakoolides tõsine küsimus, sest lapsed kulutavad sageli palju jõudu ja aega kooliteele. Peale selle on paljudel lastel töövõimalused kodus halvemad kui koolis.

Kolmandaks töö organiseerimisvormiks liitklassis on kõigi ja oskondade iseseisev töötamine, nii et õpetaja saab vajadust mööda õpilasi individuaalselt aidata. See tööviis sobib eeskätt tööõpetuses ja ka joonistamises, kui viimast ei kasutata ühes klassis iseseisva tööna teiste õpilaste otsese õpetuse kõrval. Ühiseid seletusi kogu klassile saaks anda tööõpetuse tunnis ainult sel juhul, kui töötatakse nn. ühisrindel, s. t. kui kõik õpilased valmistavad kartongist, papist või muust materjalist üht ja sama eset. Nooremais klassides kasutatakse niisugust töökorraldust sagedamini tehniliste töövõtete näitamiseks. Vanemal astmel osutub ühisrinde meetod tööõpetuses enamasti teostamatuks, tarvilike tööriistade ja -materjalide vähesuse tõttu ja kohaste ruumide puudumisel. Siin eelistatakse töötamist rühmiti ja individuaalselt, kuna iga õpilane võib töömaterjali ja tööriistu kodust tuua ja omavalitud tööd teha.

Joonistamisõpetuses käiakse aga vastupidist teed: nooremais klassides valitseb vaba individuaalne joonistamine, vanemal astmel aga õpetatakse ka joonistamist esemete, mudelite järgi.

Aja ökonoomne kasutamine õppetunnis. Liitklassi õpetajal tuleb alati võidelda ajapuudusega. Juba kaheklassilises komplektis saaks õpetaja töötada iga õppeaastaga õppetunni kestel matemaatilisel vaid 22—25 min., neljajajalises klassis kõigest 12—13 minutit. Tegelikult aga läheb sellestki ajast osa kaotsi: tunni alguses

kulub aega õpilaste töölerakendamiseks, tunni kestel tekivad vahel seisakud ja tühikudki, mis omakorda lühendavad niigi nappi produktiivse töö aega. Seepärast olgu liitklassi õpetaja eriliseks hooleks kogu tööaja võimalikult täieline kasutamine.

Kõik ettevalmistused tööks tuleb lõpetada enne tunni algust. Kui õpetaja alles tunni alates hakkaks näiteks tööülesandeid tahvlile kirjutama, mis teeksid siis sellal õpilased? Endastmõistetavalt peavad olema aegsasti kohal kõik õppevahendid. Tuleb õpilastele vihikuid, raamatuid või muid töövahendeid kätte jagada, siis olgu see korrapidajate õpilaste ülesandeks juba vahetunnil. Samuti asetatakse pingid ja lauad aegsasti õigele kohale, kui näit. tööõpetuseks või katseteks tuleb neid ümber paigutada.

Et õpilased võiksid tunni alates kiiresti tööle asuda, selleks on tähtis harjutada ka õpilasi hoidma õigel kohal ja korras oma raamatud, töövihikud, kirjutustarbed, et nende otsimiseks ei kuluks tarbetult aega.

Tunni käigus ei või kaotada ühtki minutit. Ajaraiskamiseks kujunevad pikad „sissejuhatused“ tööle, nagu neid vajatakse õpilaste häälendamiseks killustatud aineõpetuses. Liitklassis peaks valitsema niisugune kord, et õpilased klassi tülles võiksid kohe tööle asuda. See ongi võimalik õpetuse keskustusega algastmel (üldõpetuse teel), nii et iga järgmine töösamm on eelmise jätkuks. Keskustatud töös ei teki õpilastel tunni alguses teadmatuse tunnet edaspidise töö kohta, nagu seda väljendab klassis sageli kuulduv küsimus õpilastelt: Mis me nüüd teeme? Algava tunni eesmärk on veelgi selgem, kui see määratakse juba eelmise tunni lõpus. On õpilased tööjuhatusete menetlusega harjunud ja kui need õpilastel käes, siis võivad õpilased tunni alates kohe tööle asuda, ilma et oodata ergutust või juhatust õpetajalt. Liitklassis on sellel harjumusel suur väärtus.

Oleks võimata analüüsida siinkohal kõiki liitlasklassile soovitavaid töövõtteid, üldiseks juhiseks aga võetagu: mitmesugustest tööviisidest eelistada ikka neid, mis tehnilisest küljest kulutavad vähem aega; näiteks, selle asemel, et peastarvutamisel arve ette lugeda või tahvlile kirjutada, on ökonoomsem tarvitada arvtableid. Siis öeldakse ainult harjutatav tehe (liidame, lahutame jne.), ja näidatakse arve tabelil, või: üks arv (liidetav, lahutatav, korrutaja, jagatav jne.) kirjutatakse tahvlile, teine võetakse tabelist jne.

Klassi korraldamiseks pärast õppetööd (raamatute, töövihikute kogumine, õppevahendite omale kohale paigutamine, pöranda puhastamine jm.) ei või õpetaja ega õpilased ühtki minutit oma tööaega kulutada. Seda tehakse korrapidajate õpilaste kaasabil osalt tunni lõpus, osalt vaheajal, osalt pärast tunde.

Kui õpetaja tunni algusest selle lõpuni püüab kasutada aega produktiivsemalt ja ökonoomsemalt, vältides võimalikult kõike aegaraiskavat, siis on juba mõndagi tehtud õpetuse eduks liitklassides.

Õpilased õpetaja abilistena. Rasked töötingimused, eriti suurtes klassikomplektides, sunnivad õpetajat kasutama vahel õpetuses vanemate õpilaste abi.

Seda võtet tuntakse koolipraktikas juba keskajast saadik. 19. sajandi alguses kujunes Inglismaal koguni eriline abide-süsteem, mida selle leiutajate järgi nimetatakse ka Bell-Lancaster'i meetodiks. Andrew Bell teostas abidesüsteemi algul ühes koolis Indias, hiljemini kodumaale siirdudes propageeris ta seda ka Inglismaal. John Lancaster tuli iseseisvalt samale mõttele kasutada paremaid õpilasi oma abilistena ja asutas a. 1788 Londonis algkooli, kus õpetus oli nii korraldatud, et õpetaja õpetas ainult väheseid paremaid õpilasi, nn. monitore. Teised õpilased jagunesid väiksemasse rühmadesse; neid õpetasid monitorid, kuna õpetaja ise teostas ainult õpetuse üldist järelevalvet. Ka Šveitsis tekkisid umbes samal ajal samalaadilised koolid frantsiskaani munga J. B. Girard'i algatusel. Ent Pestalozzi tuli arvatavasti iseseisvalt mõttele kasutada õpetamisel vanemate õpilaste abi. Ta kirjutab selle kohta järgmist: „Lapsed õpetasid lapsi. Nad püüdsid rakendada seda, mida ma nõudsin, ja sattusid nõnda sageli ise teostamisvahendite jälgedele. Sellele viis mind eeskätt häda. Et mul polnud kaasõpetajaid, siis paigutasin ma tubli lapse kahe nõrgema vahele; ta võttis nende ümbert kätega kinni, ütles neile ette, mida oskas, ja need õppisid talle järele rääkima seda, mida nad ei osanud.“

Inglismaalt levis Bell-Lancaster'i meetod Euroopa mandrile — Taani, Prantsusmaale, Saksamaale, ka Skandinaaviasse. Et see süsteem, hoolimata oma suurtest puudustest — õpetaja isiksuse kasvatava mõju kõrvalejäämine, kooli mandumine drillimisasutuseks jm. — nii laialdaselt levis ja püsis kodanlikes maades kuni 19. sajandi viimaste aastakümneteni, on seletatav tema praktilisusega majanduslikust küljest: abidesüsteem võimaldas asutada suuri koole üheainsa õpetajaga (Lancaster'i koolis oli 1000 õpilast!).

Üldise rahvahariduse idee algaegadel, mil valitses suur puudus õpetajaist, soodustas see süsteem siiski rahvakoolide asutamist. Ta jäänuseid leidub tänapäevalgi liitklassides ja ühekomplektilistes koolides.

Mil määral ja viisil oleks pedagoogiliselt õigustatud ja lubatav vanemate õpilaste osavõtt õpetusest õpetajaga abilistena? Nõukogude kooli õpetaja, kelle kasutada on mitmesuguseid iseseisva, isetegeva töö võtteid ja vahendeid, töötab muidugi hoopis teissugustes tingimustes kui vanaaegne õpetaja oma primitiivsete õppeviisidega. Nüüd suudab vilunud õpetaja ise õpilasi liitklassiski tööle rakendada, kui laste arv ei ole liiga suur. Vähemalt ei tee talle suuri raskusi tööorganiseerimine kahest klassist koosnevas klassikomplektis.

Siiski võib õpetaja vajada ka vanemate õpilaste abi nooremate järeleaitamisel lugemis-, kirjutus- ja arvutusarjutes. I ja II klassis leidub ikka üksikuid õpilasi, kelledel nende põhioskuste omandamine edeneb väga visalt. Niisugused õpilased vajavad rohkem individuaalset harjutamist ja järeleaitamist. Õpetajal endal ei jätku liitklassis küllalt aega üksikute nõrgemate õpilaste individuaalseks õpetamiseks, kuigi ta seda peab tegema ja vahel saabki teha. Siin oleks vanemate õpilaste abi järeleaitajaina pedagoogiliselt lubatav. Nad on selleks alati valmis ja nooremad võtavad abi meeeldi vastu.

On tähelepanuväärne, et lapsed oskavad sageli väga arusaadavalt seletada üksteisele asju ja nähtusi, mis mõnikord isegi hea õpetaja käsitluses jäävad arusaamatuks. Lapsed intuiitselt mõistavad üksteise mõtte- ja kujutluskäiku. Juba kodus õpivad nooremad õpilased mõn-

dagi oma vanemalt õdedelt-vendadelt ja nende loomulikkude õpetamis-
oskust saabki liitklassis kasutada, muidugi sel tingimusel, et teiste
järeleaitamine ei oleks kuidagi kahjulik aitajale endale. Loomulikult
peaks kasutama selleks tööks aega väljaspool õppetunde, pärast tun-
dide lõppu koolis. Ainult üksikül juhtudel oleks mõeldav paremate õpi-
laste kõrvalejäämine oma klassi tööst, näit. kordamise ja mõnesuguste
harjutuste puhul, millede kohta õpetaja arvab, et need pole üksikuile
õpilastele tarvilikud. Arusaadavalt võivad kesta järeleaitamise kohus-
tused korraga vaid lühikest aega, minutit 15, et vanema õpilase enda
ajakaotus oleks minimaalne. Järeleaitamine lõpetatakse, niipea kui
õpilane ise suudab omal jõul edasi sammuda.

Abide ülesandeks võiks olla ka nõrgemate õpilaste kodutööde läbi-
vaatamine koolis hommikul enne tundide algust. Seda vajavad eriti
õpilased, kes kipuvad tööülesandeid unustama või lohakalt täitma,
samuti ka nõrgemad lapsed. Vigade avastamine ja ravi värskeil jälge-
del on palju tagajärjekam kui õpetaja parandamine alles mõne päeva
pärast, millal töö sisugi juba ununenud.

Kaasõpilaste aitajaks oma klassikomplekti vanemast jaoskonnast ei
saa olla iga õpilane. Selleks valitakse paremaid, andekamaid lapsi,
keda nooremad peavad endale autoriteediks. Kasvatuslikust küljest on
soovitav, et järeleaitamisest võtaks osa rohkem õpilasi, muidu võib
üksikul valituil areneda liiga kõrge eneseteadvus: ma olen teistest
parem. Ent järeleaitamine annab paremaid tulemusi, kui vanem õpilane
saab oma hoolealusega pikemat aega töötada. Vajab mõni laps järele-
aitamist enam kui ühes aines. võib tal olla ka mitu aitajat.

Igatahes olgu õpetaja asendamine mõne vanema ja küllalt autori-
teetse õpilasega ainult h ä d a v a h e n d i k s üksikute mahajääjate õpi-
laste järeleaitamises. Ikkagi on eelistatavam töö organiseerimine
nõnda, et õpetaja ise saaks rohkem aidata nõrgemaidki õpilasi.

Kuidas ühendada klasse klassikomplektiks.
Enamik liitklasse on kaheklassiga esimese nelja klassi piires. Vane-
mate klasside ühendamist Nõukogude Eesti koolides esineb harva.
Harilikult ühendatakse üheks klassikomplektiks kahe ligema vanus-
rühma ehk klassi õpilased. Seega on liitklasside loomulik koosseis järg-
mine I+II, III+IV (V+VI), või ka II+III, IV+V. Niisugune ühendus
annab üsna suuri tulemusi sellega, et mõlema klassi lapsi saab sageda-
mini liita tervikuliseks klassikollektiivis ja rakendada tööle korraga
õpetaja aktiivsel juhtimisel.

Klassikomplektid teissuguse koosseisuga, näiteks I+III, I+IV,
II+IV jne. võivad tekkida erakordseis oludes. Üksikuis väikestes koo-
lides võetakse vahel õpilasi vastu üle aasta, et sel viisil suurendada
õpilaste arvu üksikus klassis. Mõnel juhul aga osutub mõõdapääsma-
tuks (näit. kitsaste ruumide tõttu) ühendada üheks klassikomplektiks
üksteisest kaugemal seisvaid õppeaastaid. Harilikult on nooremais
klassides õpilaste arv suurem kui vanemal astmel. Nii võib osutada

võimatuks paigutada ühte klassiruumi I ja II klass, küll aga on see võimalik näiteks I ja IV või I ja III klassi ühendamisel. Kuid neid klassikomplekte tuleb pidada ainult hädavahendiks raskustest ülesaamisel.

Siiski leidub pedagoogilises kirjanduses põhjendusi ka niisuguste klassikomplektide kasuks, kus ühe õpetaja käes on I ja III või II ja IV klass. Arvatakse, et sel juhul oleks kergem iseseisva töö andmine vanemale grupile ja õpetaja saaks rohkem aega noorema klassiga töötada. Teise põhjendusena tuuakse õpetajate töökoorma ühtlustamine: igal õpetajal oleks käes üks noorem ja üks vanem klass. Muidu aga oleks nooremate klasside õpetajal kergem, vanemates klassides raskem töökoorem. Neid põhjendusi ei saa siiski nii kaaluvaiks pidada, et nad võiksid anda suuremaid paremusi kui kahe lähema klassi ühendamine. Kui õpetaja valitseb hästi algõpetuse meetodikat, ei ole tal raske leida ülesandeid iseseisvaks tööks juba I-legi klassile, kellele õpetajal üldiselt tuleb rohkem tähelepanu pühendada kui vanemale klassile. Ometi ei oleks õige jätta liiga vähe aega vanemaagi klassi aktiivseks juhtimiseks. Ei ole ka sugugi põhjendatud väide, nagu oleks õpetaja töö nooremais klassides kergem kui III, IV või V klassis. Kuigi aine ulatus vanemal astmel on suurem kui algklassides, nõuab just nooremate klasside töö väga head meetodilist käsitlust.

Ei ole sugugi liialdus, kui öeldakse, et I klassis peaksid õpetama kõige paremad pedagoogid. Pealeselle ei ole aine ulatusel I—IV kl. piirides kaaluvat tähtsust.

Nõnda jääb soovitavaks komplekti vormiks liitklass kahe lähema vanusgrupiga. See põhimõte on õige ka kolme klassi ühendamisel, nii et 5-klassises koolis, kus on ainult kaks klassikomplekti, peaksid need olema järgmise koosseisuga I+II+III ja IV+V, või I+II ja III+IV+V, — nii kuidas õpilaste arvu ja klassiruumide järgi see osutub sobivamaks.

Liitklassi tunnitabel. Õppeainete paigutamisel nädalal tunnitabelisse lähtugem põhimõttelisest nõudest, et klassikomplekti kõigis klassides on ühtaegu õppetund ühes ja samas aines. Klassikomplektis I+II on see nõue hõlpsasti teostatav, sest õppeainete nimestik ja tundide arv üksikuis aineis mõlemas klassis on ühesugune (erandid vt. tunnikava näidises nr. 1). III ja IV klassis esineb erinevusi õppeainete nimestikus ja tundide arvus. Siin võib soovitada järgmist tunniplaani: vene keele, matemaatika, joonistamise, laulmise, tööõpetuse, sõjalis-kehalise kasvatusel tunnid (nende arv on mõlemas klassis üks ja sama), 6 tundi eesti keelt, 1 tund loodusõpetust ja 1 tund maateadust paigutatakse tunniplaani üheaegselt. 3 tundi töötab IV klass üksikult (IV klassis on nädalatundide arv 3 võrra suurem kui III klassis); neis tundides käsitletakse ajalugu, maateadust ja loodusõpetust à 1 tund. Teine ajalootund IV klassis võetakse koos 7-nda eesti keele tunniga III klassis. Seesugune tunniplan on heas kooskõlas nende kasvatuslike põhimõtetega, mida tuleb püüda teostada liitklassi

töös (kollektiivse töötamise võimalused!). Erandina võiks ühe joonistamistunni panna kõrvuti eesti keele tunniga naaberklassis, siis oleks õpetajal võimalik rohkem aega juhtida aktiivselt tööd eesti keeles (vt. tunnikava näidis nr. 2).

Liitklassis I+II+III tuleks III klassis kõik vene keele tunnid võtta hommikul enne nooremate klasside tulekut, maateaduse ja loodusõpetuse tunnid aga paigutada tunnitabelisse ühtaegu eesti keele tundidega.

Metoodilises kirjanduses esineb sageli tunniplaani näidiseid, millede antakse klassikomplekti iga klassi jaoks erinevad ained: I klassis emakeel, II klassis — matemaatika või überpöördukt; III klassis matemaatika, IV klassis maateadus jne. Niisugust töökillustust ei saa hästi põhjendada ega seepärast soovitada.

Õpetaja tööplaan liitklassi jaoks — aasta-, kuu- ja nädala-plaan erineb tavalisest tööplaanist ainult selle poolest, et üksikute klasside tööplaan kirjutatakse kõrvuti veergudes. Siis on õpetajal alati ülevaade sellest, mida tuleb käsitleda igas klassis. Ühtlasi võimaldab niisugune tööplaan ka õpetuse sidumist ja ühtlustamist.

Seevastu aga nõuab hoolikat aja- ja tööjaotust tunnikonspekt liitklassiga töötamisel. Selles tuleb üsna täpselt märkida aeg iga üksiku töövõtte või -ülesande jaoks. Toome paar näidet (sõrendus tähendab õpetaja aktiivset osavõttu):

Eesti keel

I klass	Eesti keel		II klass
	A. Kodulooline õppejutt — 10 min.		
Lugemine	20 min.		Kirjalik harjutus (või joonistamine)
Kirjalik harjutus	20 min.		20 min.
			Lugemine
B. Vaikne lugemine	5 min.		20 min.
Lugemine	25 min.		Seletus kirjalikuks tööks
Kirjalik harjutus	20 min.		5 min.
			Kirjalik töö
C. Seletus kirjalikuks tööks	5 min.		25 min.
Kirjalik harjutus	15 min.		Lugemine
Tööde kontrollimine	5 min.		Vaikne lugemine
Lugemine	15 min.		5 min.
			Lugemine
			15 min.
			Kirjalik harjutus
			20 min.

Dramatiseering, ettekanded — 10 min.

Eesti keel

I klass	Eesti keel			III klass
	A. Kodulooline õppejutt — 10 min.			
Lugemine	20 min.	Kirjalik töö	30 min.	Kirjalik töö
Kirjalik harjutus	20 min.	Lugemine	10 min.	Lugemine
				10 min.
B. Lugemine	20 min.	Kirjalik töö	15 min.	Vaikne lugemine
Joonistamine	15 min.	Vaikne lugemine	5 min.	10 min.
Kirjalik töö	15 min.	Lugemine	15 min.	Kirjalik töö
				35 min.
				Lugemine
				15 min.
				Joonistamine — 15 min.

Aritmeetika

I klass		II klass	
A.	Tööde kontroll, uue aine seletamine	25 min.	Iseseisev arvutamine 25 min.
	Iseseisev arvutamine	20 min.	Kontroll, uue aine seletamine 20 min.
	Arvutusmäng	5 min.	Peast arvutamine 5 min.
B.	Iseseisev arvutamine	25 min.	Kontroll, seletus 25 min.
	Seletus, kontroll	20 min.	Iseseisev arvutamine 25 min. (20 min.)
	Peast arvutamine	5 min.	

(või peast arvutamine mõlemas klassis — 5 min.).

I klass	II klass	III klass
A. Seletused 15 min.	Iseseisvalt 15 min.	Iseseisvalt 30 min.
Iseseisvalt 30 min.	Seletused 15 min.	Seletused 15 min.
Kontroll 5 min.	Harjutused, oma-kontroll 20 min.	Harjutused 5 min.
B. Iseseisvalt 15 min.	Iseseisvalt 30 min.	Seletused 15 min.
Seletused 15 min.	Kontroll, seletused 20 min.	Iseseisvalt 35 min.
Harjutused, arvutusmäng 20 min.		

Juba need tüübilised tunnikavad klassikomplektis kahe või kolme klassiga näitavad, kui mitmekesiselt, painduvalt saab läbi viia tunnid liitklassides. Tegelikus tunnikonspektis tuleb muidugi iga kord täpselt märkida ka tööteemad, harjutuste sisu, ülesannete numbrid jne.

Välised raskused liitklassise kooli töös. Lõppkokkuvõtte. Ajakohaste tööviiside rakendamise ja otstarbekohase töö- ja ajajaotusega suudab vilunud õpetaja ületada palju raskusi õppetöö organiseerimisel liitklassises koolis. Ometi oleleb ka mitmesuguseid väliseid asjaolusid, mis raskendavad õpetust liitklassis ja mida ei saa õpetaja omal jõul kõrvaldada. Liitklassiste koolide töö edukust vähendab sageli nende kehv majanduslik kandejõud. Just ühe- ja kahekomplektilised koolid, mis töötavad harilikult kõrvalistes, hõredalt asustatud kohtades, on enamasti ka majanduslikult kehvalt järjel. Paljude niisuguste koolide majad on ehitatud 70—80 aastat tagasi ja tunduvad juba välimuselt armetuina. Sugugi parem ei ole ka nende sisustus. Ruumid on kitsad, õppevahendid üldiselt puudulikud. Niisuguses olukorras on parima tahtmisegi juures raske sisustada õpilaste iseseisvat töötamist, ja segavad mõjud, mis tulevad teiste jaoskondade tegevusest, vähendavad iseseisvalt töötava klassi jõudlust. Oma jagu raskusi tuleb sageli ka kõrgest õpilaste arvust. Pedagoogistel kaalutlustel ei võiks õpilaste arv kaheklassises komplektis ületada 35, kolmeklassistes 25 ja neljaklassistes 20. Kui õpilaste arv liitklassis jääb neisse piiridesse, kui koolil on olemas kõige vajalikumadki õppevahendid ja kui lõpuks õpetaja valitseb meisterlikult õppemeetodeid töös mitme klassiga, siis suudab liitklassine kool anda oma õpilastele õppekavas nõutud teadmisi ja oskusi. Ei ole ka ühtki põhjust arvata, et ta oma kasvatus tööga jääks maha üksikklassistest koolidest.

TUNNIKAVA NAIDISEID.

1. Klassikomplekt: I + II.

Esmapäev	Teispäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev
1. Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel
a) Kodulugu I—II	a) Lugemine I	a) Kodulugu I—II	a) Kodulugu I—II	a) Lugemine I	a) Kodulugu I—II
b) Lugemine I	Joonistamine II	b) Kirjutamine I	b) Lugemine I	Joonistamine II	b) Kirjutamine I
Kirjutamine II	Lugemine II	Lugemine II	Kirjutamine II	Lugemine II	Lugemine II
2. Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel
a) Kirjutamine I	a) Lugemine I	a) Lugemine I	a) Kirjutamine I	a) Lugemine I	a) Lugemine I
Lugemine II	Kirjutamine II	Kirjutamine II	Lugemine II	Kirjutamine II	Kirjutamine II
b) Lugemine I	Joonistamine I	b) Kirjatehnika I	b) Lugemine I	Joonistamine I	b) Kirjatehnika I
Kirjatehnika II	Lugemine II	Lugemine II	Kirjatehnika II	Lugemine II	Lugemine II
3. Matemaatika	Matemaatika	Matemaatika	Matemaatika	Kehaline kasvatus	Matemaatika
4. Laulmine	Tööõpetus	Joonistamine	Tööõpetus	Matemaatika	Laulmine

Märkusid: 1) „Lugemine hõlmab niihästi uute palade käsitlemist, kui ka lugemisharjutused ja kontrolli, samuti dramatiseerimist jne., mis nõuab õpetaja aktiivset osavõttu.“

2) „Kirjutamise“ alla kuulub ka õpilaste muu iseseisev tegevus (liikuv-aabits, loto, sedelikesed jne.).

3) Mõlema klassi ühiseks tööks, peale koduloolise vaateõpetuse, on ka dramatiseeringud, jutustamine loetud raamatute ainel jne. Selleks võib ka 2. tunni ajal ümberpaigutusi teha, nii et „lugemine“ oleks mõlemas klassis ühtaegu.

4) Tunni osad a) ja b) on enamvähem ühepikkused, kuid võivad ulatuselt mõnevõrra muutuda.

2. Klassikomplekt: III + IV.

Esmapäev	Teispäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev
1. Eesti keel	Eesti keel III	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel	Eesti keel
2. Matemaatika	Ajalugu IV	Matemaatika	Matemaatika	Matemaatika	Matemaatika
3. Vene keel	Vene keel	Vene keel	Vene keel	Vene keel	Vene keel
4. Kehaline kasvatus	Maateadus III—IV	Tööõpetus	Kehaline kasvatus	Tööõpetus	Joonistamine IV
5. Ajalugu IV	Joonistamine	Maateadus IV	Laulmine	Loodusõp. III—IV	Joonistamine III
Õppeainete asümmeetrilisest paigutusest vt. „Nõukogude Kool“, nr. 3/4 — 1945, lk. 138.					Laulmine

3. Klassikomplekt: I + II + III.

Esmaspäev	Teisipäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev
Vene keel III	Vene keel III	Vene keel III	Vene keel III	Keh. kasvatus III	Vene keel III
Matemaatika I-III	Matemaatika I-III	Eesti keel I-III	Matemaatika I-III	Matemaatika I-III	Matemaatika I-III
Eesti keel I-II	Eesti keel I-III	Eesti keel I-II	Eesti keel I-III	Eesti keel I-III	Laulmine
Joonistamine III		Joonistamine III			
Matemaatika I-III	Eesti keel I-III	Keh. kasvat. I-III	Eesti keel I-II	Eesti keel I-II	Eesti keel I-III
Laulmine	Tööõpetus	Matemaatika I-II	Loodusõpetus III	Maateadus III	
			Tööõpetus	Joonistamine I-II	Eesti keel I-II
				Vene keel III	

4. Klassikomplekt: I + II + III + IV.

Esmaspäev	Teisipäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev
Vene keel III-IV	Vene keel III-IV	Vene keel III-IV	Vene keel III-IV	Keh. kasv. III-IV	Vene keel III-IV
Eesti keel I-IV *)	Eesti keel I-IV	Matemaatika I-IV	Eesti keel I-IV	Matemaatika I-IV	Matemaatika I-IV
Eesti keel I-III	Eesti keel I-II	Keh. kasvat. I-IV	Eesti keel I-II	Tööõpetus I-IV	Laulmine I-IV
Ajalugu IV	Joonistam. III-IV		Loodusõp. III-IV		
Matemaatika I-IV	Matemaatika I-II	Eesti keel I-IV	Matemaatika I-IV	Eesti keel I-IV	Eesti keel I-IV
	Maateadus III-IV				
Laulmine I-IV	Tööõpetus I-IV	Eesti keel I-II	Joonistamine I-IV	Eesti keel I-II	Eesti keel I-II
		Maateadus IV		Loodusõpetus IV	Ajalugu IV

*) Eesti keele tundide hulka I ja II klassis on arvatud ka kirjatehnika ja 1 tund joonistamist (½ tundide kaupa), nagu see üksik-
asjalikumalt näidises nr. 1 esitatud.

KIRJANDUST NSV LIIDU KONSTITUTSIOONI ÕPETAMISEKS

- Denissov**, prof. Nõukogude riik — tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik. Tallinn, 1945. Hind 80 kop.
- Stalin**, J. V. Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelisel koosolekul 11. dets. 1937. Tallinn, 1945. Hind 25 kop.
- Suur Nõukogude riik. Tallinn, 1945. Hind 4 rubla.
- Eesti rahva kiri suurele juhile ja õpetajale seltsimees Stalinile. Tallinn, 1945. Hind 80 kop.
- Kodumaa kaitsmine on NSV Liidu iga kodaniku kohus. „**Abiks agitaatorile**“, nr. 1.
- NSV Liidu ja ENSV riigivalitsemise organid. Seals., nr. 2.
- Suur vene rahvas, seals., nr. 6.
- Rahvusküsimuse lahendamine Nõukogude Liidus. Seals., nr. 7 ja nr. 13.
- Nõukogude Liit ja Eesti. Seals., nr. 8.
- Sotsialistliku suurriigi eelarve. Seals., nr. 8.
- Nõukogude rahvaste võitlusliit. Seals., nr. 10.
- Eesti riigikorra küsimus. Seals., nr. 12.
- Eesti NSV astumine N. Liitu ja selle tähtsus eesti rahvale. Seals., nr. 45.
- Vabade riikide murdmatu liit. Seals., nr. 15.
- Nõukogude Liit. Seals., nr. 15.
- Nõukogude Liidu kodaniku õigused ja kohused. Seals., nr. 18.
- Viis aastat Eesti NSV Konstitutsiooni (Põhiseaduse) kehtimapanekust Eestis. Seals., nr. 18.
- Nõukogude võimu esimesed dekreedid. Seals., nr. 24.
- Eesti rahva liit vene vennasrahvaga Suures Isamaasõjas. Seals., nr. 24.
- Nõukogude võimu saavutused Suure Sotsialistliku Oktoobrerevolutsiooni 28. aastapäevaks. Seals., nr. 25.
- Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Suure Sotsialistliku Oktoobrerevolutsiooni 28. aastapäeval. Seals., nr. 26.
- NSVL Ulemnõukogu valimised, „Rahva Hää!“, 9. okt. 1945.
- Maailma kõige demokraatlikum valimissüsteem. „Rahva Hää!“, 18. okt. 1945.
- Kalinin**, M. Milles seisab Nõukogude Liidu võimsus? Tallinn, 1945. Hind 80 kop.
- Saat**, J. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioonist. „Eesti Bolševik“, 1945, nr. 13/14.
- Jõeäär**, A. Maa kuulutamine rahva omandiks. Seals., nr. 15/16.
- Lebedev**, V., prof. Suur vene rahvas — Nõukogude Liidu väljapaistvaim rahvus ja juhtiv jõud. Seals., nr. 17/18.
- Kružkov**, V. Nõukogude Liidu hümn. Tallinn, 1945. Hind 50 kop.
- Artiklid „Nõukogude Koolis“:
- Nuut**, J. Viis aastat, lk. 229.
- Mõningaid märkmeid Konstitutsiooni õpetamise kohta, lk. 268.
- Prääts**, M. Konstitutsioon õppeainena üldhariduslikes koolides, lk. 389.
-
- Väljaandja : ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastaja RK „Pedagoogiline Kirjandus“. Vastutav toimetaja J. Seilental. Tegev toimetaja J. Käis. Toimetuse aadress : Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 10. novembril 1945. MB-04082. Trükkimisele antud 19. novembril 1945. Trükipoognaid 4. Trükiarv 3700. Trükikoja tellimise nr. 939. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn.
- На эстонском языке „Ныукогуде Коол“ (Советская школа), орган Наркомпроса ЭССР.
- Ilmub üks kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla, 12 kuud — 60 rubla.

4769

Rbl. 5.—